

EL VERÍ DEL FOC

fanzine de falles, Xàtiva i Cultura
número 19 / març 2026

LES FALLES I
LES BARALLES... DE CARTES

**«Ans que res, molts valencians,
mentres se guisa d'anguiles un suc,
juguen tres o quatre mans,
sense "interés" al truc!...»**

*(Partida de truc en l'horta,
Falla Hernán Cortés,
Xàtiva, 1936)*

**Fanzine editat per
l'A. C. Falla Joan Ramon Jiménez
de Xàtiva (La Costera) l'any 2026**

Director
Rafa Tortosa Garcia

Col·laboradors
**Josep Almiñana, Joan Castelló,
Pau Esplugues, José Luis Lagardera,
Alberto Ordiñana, Joan Quilis,
Enric Vila**

Coberta
Elies Penadés

Maquetació
CND

Impressió
Paper plegat, s. l.

Dipòsit legal
V-345-2012

Tirada
500 exemplars

*Aquest fanzine és el suplement cultural
del llibre de la falla Joan Ramon Jiménez
de Xàtiva de 2026, per tant es distribueix
conjuntament amb aquest.*

*L'A. C. Falla Joan Ramon Jiménez
no s'identifica necessàriament
amb el contingut dels articles dels
col·laboradors.*

*Cap part d'aquesta publicació no pot
ser reproduïda, emmagatzemada o
transmesa, de cap manera ni per cap
mitjà, sense l'autorització prèvia i escrita
de l'editor, tret de les citacions en
revistes, diaris o llibres si s'esmenta la
procedència.*

**Este llibret participa en els Premis
de les Lletres Falleres.**

**El present llibret participa en la
convocatòria dels Premis de la
Generalitat per a la Promoció
de l'Ús del Valencià.**

**Les Falles de Xàtiva, Bé d'Interés
Cultural Immaterial, Festa d'Interés
Turístic Autònom i Patrimoni
Immaterial de la Humanitat**

 /fallajrxativa/

 @fallajrxativa

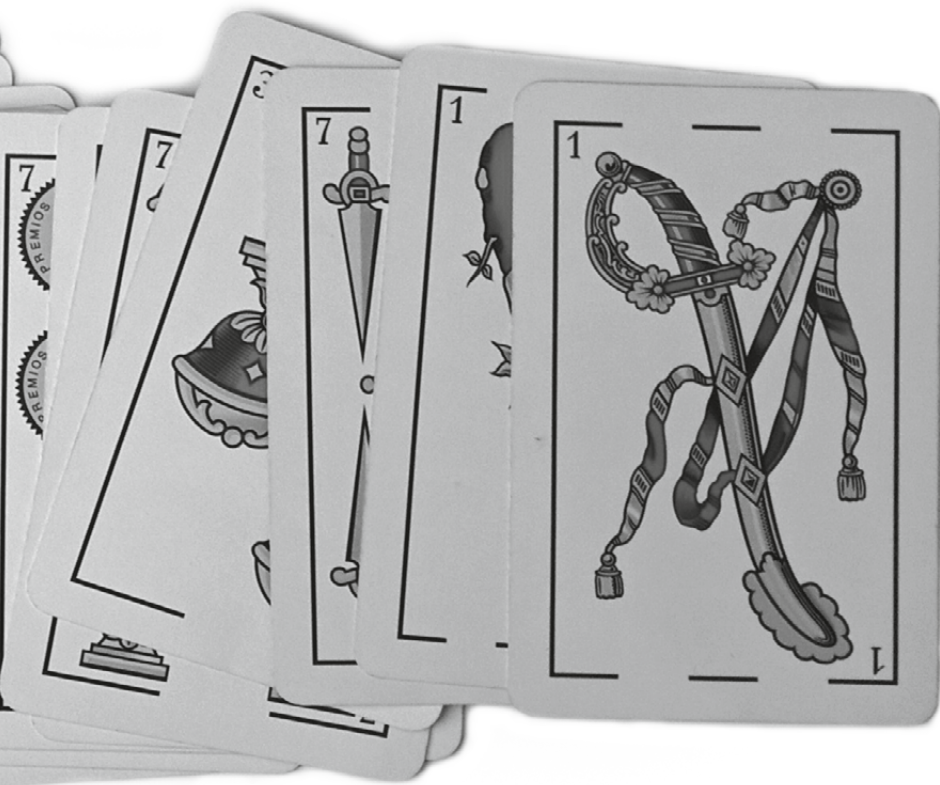
 @fallajrxativa

EL VERÍ DEL FOC

fanzine de falles, Xativa i Cultura

número 19 / març 2026

**Les Falles i
les baralles... de cartes**

Baralla de cartes

EDITORIAL

Els jocs de cartes han estat concebuts, des de sempre, per a l'entreteniment. Al voltant d'una partida ens divertim, passem una bona estona, compartim rialles i, de vegades, també alguna discussió inevitable. Però més enllà del joc, les cartes són una poderosa eina de relació social.

Generació rere generació, han servit per a reunir persones de totes les edats. Qui no ha jugat alguna vegada amb els seus iaïos i iaïes? Amb ells hem après regles, estratègies i també tot allò que no s'ha de fer durant una partida. Esta transmissió intergeneracional convertix els jocs de cartes en un espai d'aprenentatge compartit.

A més del vessant lúdic, els jocs de cartes tenen un component intel·lectual evident: el pensament estratègic, la memòria, la presa de decisions i, sovint, el treball en equip, ja que molts d'estos jocs es practiquen en parella. Tot plegat contribuïx al desenvolupament d'habilitats cognitives i socials.

A estes bondats cal afegir-hi la dimensió cultural. Mantindre i transmetre les tradicions populars és un dels valors culturals i identitaris d'un poble. Els jocs populars –els de cartes i d'altres com el dòmino o el parxís– formen part del nostre patrimoni immaterial. No només es practiquen en l'àmbit faller, sinó també en reunions familiars, trobades d'amics, entorns laborals i festes populars arreu del territori.

Les Falles, com a festa viva, organitzada i dinàmica, contribuïxen a preservar esta tradició mitjançant els campionats de jocs, una acció encara més rellevant en plena era digital, quan gran part de l'oci està mediatitzat per les pantalles. Bac, truc, manilla, set i mig o trenta-u són jocs nostres, jocs valencians que cal conèixer, practicar i promocionar. D'esta voluntat naix este nou número d'El Verí del Foc, dedicat a les baralles de cartes i a la seua relació amb la festa fallera.

La fraseologia vinculada als jocs ha estat treballada amb rigor i sensibilitat per Josep Almiñana, Pau Esplugues i Enric Vila, mentre que Alberto Ordiñana s'ha encarregat de l'origen i l'explicació dels jocs. En este recorregut per les cartes valencianes, era imprescindible parlar de La Fallera Calavera i de la seua trajectòria.

Des d'un enfocament local, Joan Quilis repassa amb precisió la història dels jocs de cartes en la Xàtiva fallera, mentre José Luis Lagardera analitza la seua dimensió social a través dels jugadors i jugadores. El número es completa amb la relació entre les cartes i els cadafals fallers plantats a la ciutat. Finalment, Joan Castelló, col·laborador habitual del nostre fanzine, fa un repàs a les falles que han tingut les cartes de la baralla com a eix temàtic.

Abans o després de jugar la partida –tant se val–, gaudiu d'este número d'El Verí del Foc i, sobretot, de les Falles.

ÍNDEX

EFEMÈRIDE

Maria Beneyto i les Falles

8

LA FALLA DE PAPER

Cantar les quaranta!

Josep Almiñana

10

No vullgues clavar bassa

i no et faces el sota

Pau Esplugues

12

F DE FESTA, FLAMA, FOC, FUM, FALLES

A joc de cartes us acompanyaré...

Enric Vila

14

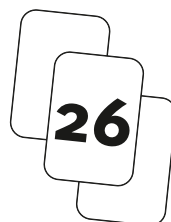
**Truc, bac i manilla: jocs de cartes,
identitat i convivència a Xàtiva**

Alberto Ordiñana

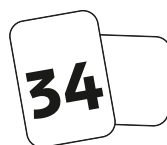
**La Fallera Calavera: del joc de
cartes a l'imaginari col·lectiu**

Rafa Tortosa Garcia

Els jocs de saló

Joan Quilis i Ródenas

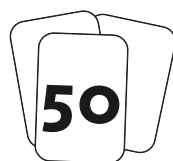
**Jocs de saló: quan les falles
s'asseuen a taula**

José Luis Lagardera Ventura

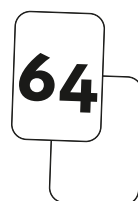
Falles i cartes que lliguen

Rafa Tortosa Garcia

**Les falles ho volen tot..., però la solució
no és el tarot**

Joan Castelló Lli

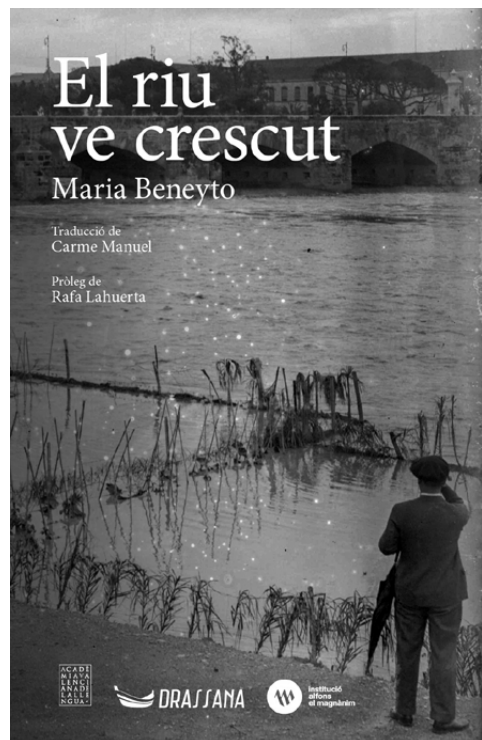
EFEMÈRIDE

Maria Beneyto i les Falles

L'Acadèmia Valenciana de la Llengua va declarar Escriptora de l'Any 2025 a Maria Beneyto Cuñat. Passat l'any, des d'El Verí del Foc, encara ens volem fer ressò d'este esdeveniment amb la publicació d'uns fragments de la magnífica novel·la *El riu ve crescut*, on descriu la nit de Sant Josep allà per mitjan segle XX. Maria Beneyto va guanyar el Premi València de Literatura de 1959 amb esta obra publicada en castellà però que ha estat traduïda per Carme Manuel en una nova edició commemorativa.

8
9

El
Verí
del
Foc
19

«I així era, segons la festa avançava i arribava fins a la seua pròpia fi orgànica, ja esgotada, consumida per l'exultant vitalitat que al definia. Llavors, el fum dels bunyols, confós amb la criadissa, el xim-xim de les bandes de música i la traca, formava al voltant dels ninots, –innocents reus de totes les tristeses i faltes humanes– un halo de cruessa i fatiga, que desbudellava la il·lusió i ensenyava el parany pel seu revés. Era el moment en què semava l'aire juganer de les banderoles i es convertia en rictus, carassa de carnestoltes, espontaneïtat del primer riu-re... La nit del 19 de març tenia decretada la mort col·lectiva, la mort pel foc, de tots els vicis i pecats que la falla hissava. Era la nova inquisició que condemnava a morir en la foguera el que abans havia posat en la picota per a escarment públic. Ho feia a la manera d'un poble turbulent i vital que emergix de la mar de les mitologies amb tot el pes de la seua llum esfereïdora, i es desborda en palmeres i vegetació; un poble que oposa la necessitat del color al cru ressol marí que tot ho devora. La ciutat, per això, és epidèrmica en la seua alegria i en el seu repetí tòpic de la bellesa fàcil. Per això no necessita buscar-se l'entranya tràgica i excavar a la recerca d'arrels i cadàvers como ocorre als pobles sense superfície, ja que tot l'alé vital està en ella pròxima, concret, directe i a l'abast dels cinc sentits...».

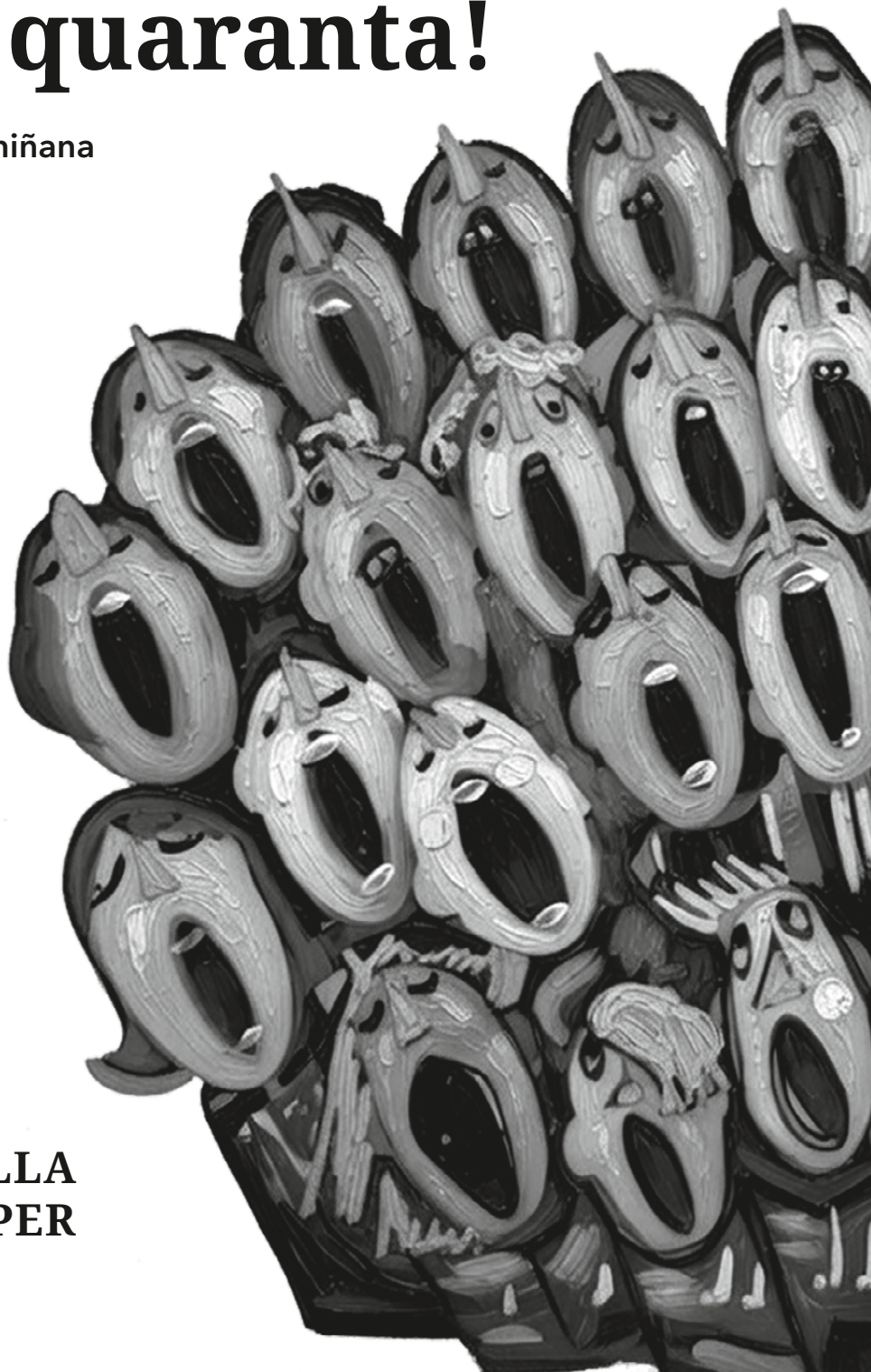
*** * ***

«Cremava majestuosa. Alçava les seues flames ataronjades, i el foc tornava a ser una força de la naturalesa cruel i devoradora, un enlluernament hipnòtic, un monstre, una alegria i un terror units..., que en acabant queia esgarrant-se en cendres, fent-se fogó familiar i domèstic sobre el carrer de tots...

Des dels terrats i terrasses es veien les fogueres múltiples, simultànies, com una gran fita, heroica i bella, que portara un tremolor bíblic fins al cel, com un braç d'ira, i més tard, d'un bot, s'estenia en l'asfalt a morir, com la nit del fuster Sant Josep».

Cantar les quaranta!

Josep Almiñana

10
11

El
Verí
del
Foc
19

**LA FALLA
DE PAPER**

Josep Almirana

No vullgues clavar bassa i no et faces el sota

Pau Esplugues

12
13

El
Verí
del
Foc
19

**LA FALLA
DE PAPER**

1

No
vulgues
clavar
BASSA

I no et faces el sota

F DE FESTA, FLAMA, FOC, FUM, FALLES

A joc de cartes us acompanyaré...

Enric Vila

Faller de Xàtiva

14

15

El
Verí
del
Foc
19

Retruque!, ninot indultat de les Falles de 2017, obra de Josep Almiñana per a la Falla Ferroviària. ENRIC VILA

U

n casal qualsevol. 23 h més o menys. Quatre gots d'herberet amb uns peixets de gel. Quatre agosarats fallers al voltant d'una taula amb més guerres que el general Patton donada solidàriament per un establiment hostaler amic.

Oros, copes espases i bastos, crida un mentre col·loca quatre cartes davant de cada jugador. Paco fas tu!!! I Paco remuga: a veure si hui pintem alguna, que "dacho" la setmana passada. El susdit Paco repartís 3 a cada jugador de les 22 en joc. Rifel: La primera s'envia. Vull!!!, diu Nando. Ja m'ha fotut pensa Rifel. La primera val per dos, deixant caure la major sobre la taula. Mates??, diu irònicament l'Enric.

Vos sona veritat?? El joc d'El truc, i en general els jocs de cartes són un element fonamental en la bonhomia regnant al món faller. Al voltant d'una taula i amb una baralla de cartes han sortit innombrables iniciatives falleres. Però al vessant lingüístic, també són més que ressenyables la seua aportació, donat que estos jocs han nodrit la nostra llengua de moltíssimes expressions i han conformat un tarannà propi i especial. D'algunes d'aquestes ens referirem en aquest article.

Però coneguem breument per entrar en context d'on venen els jocs de cartes. L'origen és incert, si més bé, tot fa pensar que els primers naips varen sortir de la Xina, com tantes altres coses. Ja a l'Europa medieval pogueren arribar d'Egipte o l'Orient Mitjà islàmic. Tot indica que a la baralla espanyola els 4 colls representen els antics estaments de les societats medievals. *Espases*, militars i nobles; *Copes* al clergat, *Bastos* a l'agricultura i *Or* al comerç, sent la baralla francesa una simplificació icònica dels colls espanyols o alemanys, que també deriven de l'espanyola. El diamant seria representaria l'or, el trebol els bastons, la pica les espases (com les piques que es col·locaren a Flandes) i el cor simbolitzaria les copes.

Independentment del seu origen més o menys llunyà i històric, la iconografia actual de les cartes, que a parer meu, és espectacular, li la deguem al burgalés i mític *Heraclio Fournier*, i al seu dissenyador gràfic *Augusto Rius*, que a la seua fàbrica de Vitòria comença esta iconografia que ens ha arribat als nostres dies.

Algunes curiositats. S'ho adonat que la carta d'oros té línia continua, la de copes un espai, la d'espases dos espais i la de bastos tres espais?? Doncs ens permet que sols veient la part de dalt, tenint així major privacitat, pers als contraris, puguem veure "la pinta" de les nostres cartes i, per tant, si tenen bona o mala pinta segons el joc que hi haja a taula.

I si hi ha cartes icòniques, les que més, són la sota, cavall i rei, veritat?? 10,11 i 12 de valor. El rei el més poderós, el que està dalt de la jerarquia, el cavaller menys valor que el rei però en bona posició, i la sota, la *subtus* llatina, que significa

baix, baix del rei i del cavall. I si de l'expressió parlem, eixa de fer "sota, cavall i rei", la RAE la definís com "el conjunt fixe de coses, que exclogués o restringís la possibilitat de variació", alguna cosa fàcil d'execució, que per esbrinar el seu origen, hauríem de recórrer a la gastronomia castellana, perquè derivaria del "Putxero castellà", el qual se servís en tres "vueltas", sopa per començar, cigrons i verdures per a continuar i carn per acabar. Sota, Cavall i Rei. La veritat que tot acaba confluint a la taula.

De jocs de cartes n'hi ha milers, però de tradició valenciana i fallera, jo parlaria sobretot d'El *Truc* (el *Truco* en versió argentina i amb algunes variants), com el joc faller per excel·lència, seguit de prop per *El Bac*, i ja més lluny la *Manilla*, totes tres modalitats que formen part del campionat de Jocs de Saló que organitza la Junta Local Fallera. Altres jocs que recorde a les sobretaules, podrien ser *la Brisca*, *el Cinquet*, *7 i Mig*, *La Mona*, o *El Burro*, on es referís el nostre Pep Gimeno "Botifarra" amb el romanç de les Jugadores del Burro. Ja en terrers castellans, entre les conegudes, podria estar el *Mus* o el *Tute*. I si anem a la modernor, perquè els jocs de cartes continuen evolucionant, parlaríem de *L'Uno*, *Fase 10* o el inspirat en el món de les falles, *La fallera Calavera*, que té un gran èxit entre els més jòvens.

I de totes aquestes modalitats clàssiques han esdevingut un munt d'expressions, d'eixos: *truque*, *retruque*, *envide*, *torne*, *vine a mi*, *la falta*, *el resto*, *la primera val per dos*, *set bord*,

anar a bones, bac, rebac, sant Visantet, Ronda! Rondí! que ens acompanyen en eixes nits de casal permeten que quan anem pel carrer podem escoltar:

Que ens canten les quaranta, perquè pinten bastos, però he posat totes les cartes sobre la taula, però no us fieu perquè sempre tinc un as baix la màniga, però si jugue bé les cartes i no m'ho jugue tot a una sola carta, em diran que soc un as, i això que no he tirat cap "órdago" ni m'he pegat un "tute" per ací. Així i tot tu no vulgues clavar bassa, i no els faces el sota, que ja són les quaranta, i al final com fas sempre en jugar amb dues baralles, et mantens en els teus tretze, i no em poses eixa cara de pòquer, perquè si és així haver de prendre cartes en l'assumpte, per jugar l'última carta, perquè no vull donar-te carta blanca, que encara que vages de mà, et conec per la pinta i al final trencaré la baralla. O alguna cosa semblant.

Si ho trobem al dia a dia al carrer, també és lògic que també el món de la política es nodrisca d'expressions semblants, i totalment d'aplicació, malauradament a la política actual és freqüent els partits i candidats juguen amb dues baralles, sent poques les vegades que posen les cartes cap amunt, guardant-se sempre un as baix la màniga, i vist el panorama, podem dir que pinten bastos segons les actuals enquestes, perquè tornarem un bon grapat d'anys enrere, havent decidit trencar la baralla democràtica i ens ho tindrem que jugar tot a una carta. I al món de les falles, hem d'anar amb compte, que la personalíssima impressió que m'arriba de la ciutadania, és d'una sobreexposició "falleril", permeu-me l'expressió, de les comissions falleres i també i molt, de la presència

“institucional” de les FFMM, el que pot provocar que ens canten les quaranta, i sempre esperant que la regidora no ens pose cara de pòquer. Per tant, hem de saber jugar molt bé les nostres cartes, perquè no es prenguen cartes a l’assumpte faller per part de l’administració, perquè solem pensar que Sí, però no tenim carta blanca, i no té perquè sempre ser sota, cavall i rei, i ni molt menys cal tirar cap “ór-dago”, perquè el món de les falles té bona mà, bones cartes, perquè oferim moltes coses a la societat, però, hi ha que jugar la mà molt bé, perquè de vegades, tenint la major, es pot perdre la partida.

I si de cartes, falles i monuments parlem, sempre tindrè a la meua ment fallera el record del ninot indultat gran de Xàtiva de l’any 2017 amb el lema *Retruque*, de l’artista Xativí Josep Almiñana Garcia, ninot pertanyent a la Falla Ferroviària, que eixe any aconseguí el 2n premi de la Secció Especial, i que, com a usuari del CCX, el puc admirar cada setmana, i també comprovar que aquest lloc tal vegada no és el millor per a la seua conservació, doncs està aconseguint omplir-se d’anys, pols i vergonya. Tal vegada aquesta situació deriva de huits i nous i cartes que no lliguen, i a tots els ninots que allí estan, els pinten bastos, i algú haurà de prendre cartes en l’assumpte, cantar-li les quaranta, crec que no es jugaren bé les cartes i seria una llàstima que es trencara la baralla.

I fins ací i per analogia al nostre A. March, a joc de cartes us acompanyaré...

Truc, bac i manilla: jocs de cartes, identitat i convi- vència a Xàtiva

Alberto Ordiñana

Enginyer i Faller

20
21

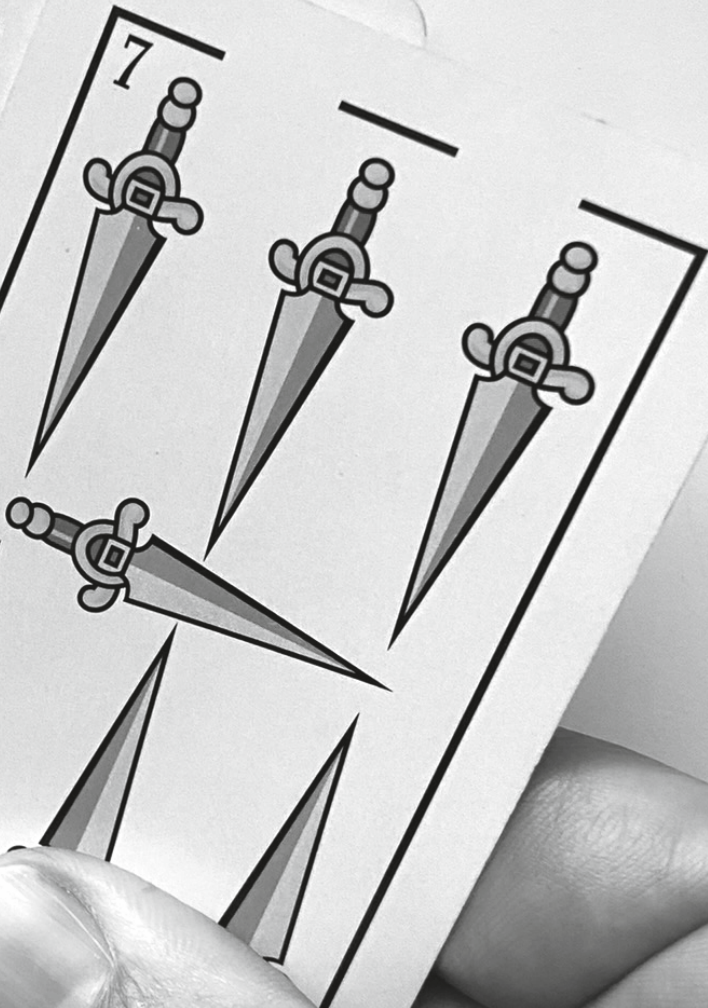
El
Verí
del
Foc
19

1

7

A

Xàtiva, com en tants altres pobles valencians, els jocs de cartes mai no han sigut només una manera de passar l'estona. Han sigut –i continuen sent– una forma de trobar-se, de parlar sense parlar, de compartir temps i caràcter. En una terra acostumada a fer vida al carrer, a mirar-se als ulls i a dir molt amb poc, les cartes han funcionat sempre com una excusa perfecta per a seure junts. Al casal, al bar del costat, a la sobretaula d'un dinar llarg o en una vesprada tranquil·la abans d'un acte, la festa no sempre fa soroll, però sempre continua. I moltes vegades continua al voltant d'una taula, amb una baralla gastada, les cantonades arrodonides i quatre cadires mal col·locades.

Abans que les Falles tingueren programa, abans que existiren concursos o campionats, ja hi havia partides. Les cartes arribaren fa segles, probablement pel mateix camí que arribaren tantes altres coses quotidianes: pel Mediterrani, de mà en mà, de port en port. Amb el temps, cada lloc les va fer seues. Ací, en terres valencianes, no només es van adaptar els jocs, sinó també la manera de jugar-los. Es va imposar una idea molt clara: jugar no és només competir, és conviure.

EL TRUC

Entre tots els jocs que han passat per estes taules, n'hi ha tres que encara hui es juguen amb naturalitat i orgull: el truc, el bac –o *cau*, *recau* i *Sant Vicent*– i la manilla. No són relíquies ni costums anecdòtics. No són "coses d'abans" que només es recorden amb nostàlgia. Són jocs vius, amb regles sabudes, paraules pròpies i una manera d'estar que tots entenen sense haver-la d'explicar massa. Que hagen arribat fins ací no és casualitat: a més de la memòria oral, hi ha llibres antics, reglaments impresos i explicacions detallades que demostren fins a quin punt estos jocs han sigut cosa seriosa.

El truc, sobretot, sempre ha tingut un pes especial. No només perquè es jugue molt, sinó perquè s'ha pensat i s'ha viscut com un joc amb normes clares. Els reglaments antics, escrits en valencià i amb un to que barreja ironia i solemnitat, ho deixen ben clar: el truc no és un joc per a fer el ruc. No és un joc de fer-se el llest sense saber, ni de guanyar de qualsevol manera. Cal ordre, cal saber estar i, sobretot, cal serenitat. Tant, que els llibres ho diuen sense embuts: *per a jugar al truc s'ha de tindre molta serenitat*.

I és que al truc no tot va de guanyar. El bon jugador no és només el que s'emporta les pedres, sinó el que sap mantindre la calma, llegir la taula i acceptar el resultat. Qui guanya pot burlar-se; qui perd, ha de saber callar i dissimular, encara que li facen les orelles roges. No és una norma escrita per fer bonic ni una frase de compromís: és una manera molt concreta d'assegurar que el joc no trenque la convivència. El truc acaba, però la relació continua. Per això, fins i tot quan els

Conjunt del Joc del Truc de l'any 1958, amb una baralla fallera amb motius valencians on els colls són la dolçaina, el bunyol, el coet i el pitxer. Inclou el reglament. NORANTICS-TODOCOLECCION.

l·libres el comparen amb altres "xocs" més durs, sempre recorden que al final de la partida els jugadors es donen la mà i continuen sent amics.

La baralla del truc, retallada i amb una jerarquia que no és gens intuïtiva, obliga a aprendre i memoritzar. La *major*, el *basto*, les *manilles*, els *tresos*, els *dos*... tot té el seu lloc i el seu valor. No hi ha espai per a la improvisació innocent. Jugar bé no és tindre bones cartes, sinó saber què han tret els altres i què pot quedar. De fet, els regla-

ments ho diuen clar: el bon jugador juga més amb les cartes dels contraris que amb les seues. Observa, recorda, espera. I quan toca, parla.

L'envit, com no podia ser d'altra manera, és una altra història dins de la història. És anterior al truc, s'ha de fer abans de tirar cap carta i té les seues pròpies lleis. El sis i el set del mateix pal, la famosa *unflà*, els huit i nou, els nugats... tot està mesurat, ordenat i jerarquitzat. A igualtat de punts, no guanya qui alça més la veu, sinó qui té l'envit major

Coberta d'un reglament del truc, probablement editat en la primera meitat del segle XX.

segons l'ordre establert. I així s'eviten discussions, sobretot en llocs on el joc és col·lectiu, com els casals fallers.

Però si hi ha una cosa que fa del truc un joc únic és el seu llenguatge silenciós. Les senyes —un ull tancat, una llengua traient-se cap a un costat, un llavi mossegat, les galtes unflades— formen part d'un codi compartit que només entenen els que saben mirar. No cal parlar; de fet, no s'ha de parlar. Els llibres expliquen com fer-les, quan i amb quina mesura, perquè fins i tot la picardia ha de ser elegant. I al costat de les senyes apareixen les fallanques: mentides dites amb gràcia, amb sang freda i amb aquell punt de cara dura que només dona la pràctica i els anys de taula.

EL BAC

Si el truc és el joc del silenci i la compli-citat, el bac és tot el contrari: el joc de la taula oberta. Ací tot es veu. Les cartes del centre, les mans que entren i ixen, les oportunitats que passen volant. Es juga per parelles, amb tres cartes per jugador i quatre descobertes al mig, i des del primer moment exigeix atenció. Al bac, badar un segon pot costar car, perquè el joc no espera ningú.

El bac de veritat arriba quan algú aga-fa la carta que acaba de tirar el juga-dor anterior. No qualsevol del centre: eixa, just eixa. És un gest ràpid, quasi instintiu, que sol provocar rialles, pro-teses i comentaris mig en broma. I és ací on el joc agafa vida, perquè trenca el silenci i fa que tots estiguen pen-dents del que passa.

El mateix nom, bac, rebac i Sant Vicent —*cau, recau i Sant Vicent*—, ja és tota una declaració d'intencions. No és una etiqueta neutra, és una cantarella, una manera de dir-lo que ja forma part del joc. El bac s'ha transmès sempre de boca en boca, mirant i repetint, i per això hi ha xicotetes variants d'un lloc a un altre, però l'essència és la mateixa. És el joc de la sobretaula improvisada, del "va, una ràpida", del riure fàcil i del comentari espontani.

LA MANILLA

La manilla, en canvi, va a un altre ritme. És més pausada, més de memòria llarga. Amb la baralla completa i el nou com a carta més alta, és un joc de bases i punts on importa tant guanyar com saber què hi ha dins de cada basa. No és un joc d'impuls, sinó de constància. Per això sol jugar-se amb parella fixa, any rere any, creant una

complicitat que va molt més enllà de la partida. En l'ambient faller, la manilla té molt de fidelitat i de continuïtat, com les mateixes comissions.

La relació entre estos jocs i les Falles no és nova. Ja a mitjan segle XX, alguns llibrets de falla incloïen reglaments complets del truc, prova clara que el joc formava part de la festa. No era un afegit, era una extensió natural de la vida fallera. A Xàtiva, els jocs de cartes continuen presents tant en els concursos com, sobretot, en el dia a dia de les comissions, en eixos moments que no ixen al programa però que són igual d'importants.

Els llibres antics del truc encara van més enllà i parlen de l'origen del joc, del món àrab, de la paraula *TRUK* i de la seua adaptació posterior. Però més enllà de si la història és exacta o llegendària, el missatge és clar: el truc és percebut com un joc nostre, lligat a la llengua i a la manera de ser. No és casual que els reglaments s'escrigueren en valencià «perquè no s'enteraren més que els nostres». Hui ho llegim amb un somriure, però diu molt de la voluntat de preservar allò propi.

Al final, el truc, el bac i la manilla no són només jocs que encara es juguen a Xàtiva. Són maneres de relacionar-se, d'aprendre a guanyar sense fer mal i a perdre sense fer soroll. Són part d'una educació sentimental que no s'ensenya als llibres, però que es transmet cada vegada que algú barreja, reparaix i diu: «*va, una mà més*». I mentres això passe, el poble continuarà jugant-se –i celebrant-se– a si mateix.

BIBLIOGRAFIA I FONTS

DOCUMENTS ANTICS

Reglament del noble, lleal i elegant chòc del Truc. Llibre antic en valencià. Edició sense data (probablement primera meitat del segle XX). *Document imprés amb explicació detallada de cartes, envits, senyes, fallanques, pedres i filosofia del joc.*

El joc del Truc. Document divulgatiu en valencià. *Text explicatiu sobre regles, jerarquia de cartes, envit i pràctica tradicional del joc.*

LLIBRETS I DOCUMENTACIÓ FALLERA

Llibret de la Falla Sueca de Dénia-Alcoi (València), 1958. *Inclou reglament del joc del truc, evidenciant la seua integració plena dins de l'univers faller ja a mitjan segle XX.*

FONTS DIGITALS I DIVULGATIVES

Materials i articles sobre jocs tradicionals valencians. universitat de València - Salvador Giménez. <https://www.uv.es/salvagim/indice.htm>

Descripció i contextualització del joc del truc. Ateneu Valencià. <https://ateneovalencia.es/socios/juegos/truc>

Història del truc: el joc etern. SaforGuia. <https://saforguia.com/art/83705/historia-del-truc-el-juego-eterno>

Referents d'identitat valenciana. Sainete Valenciano. <https://sainetevalenciano.com/sainete-valenciano/f/referentes-de-identidad-valenciana-30>

Cau, recau i Sant Vicent. Viquipèdia.

La Fallera Calavera: del joc de cartes a l'imaginari col·lectiu

Rafa Tortosa Garcia

Director d'El Verí del Foc

26
27

El
Verí
del
Foc
19

Mes de 15.000 jocs venuts
6a EDICIO

la Fallera Calavera

la Fallera Calavera

Un joc d'Enric Aguilar amb il·lustracions d'Esther Mendez

H

em de fer amb el nostre folklore el mateix que fan al Japó amb el manga.

Enric Aguilar, creador del joc de cartes La Fallera Calavera, afirmava esta declaració d'intencions en una entrevista. Certament, quan una idea connecta amb l'imaginari col·lectiu, ja no pertany només al seu autor: passa a formar part del relat compartit d'un poble. La Fallera Calavera és un d'eixos casos estranys i meravellous en què la creativitat individual acaba esdevenint cultura popular. Allò que va començar com un xicotet experiment creatiu ha acabat convertint-se en un univers narratiu reconeixible, estimat i profundament valencià.

En un temps de globalització cultural accelerada, La Fallera Calavera reivindica el valor del folklore propi, de les dites, els personatges oblidats, les festes i les manies que ens defineixen. Ho fa amb humor negre, amb una estètica inconfusible i amb una mirada crítica que no renuncia a la festa. Potser per això ha sabut fer el salt del joc a la literatura, del paper a l'escenari i, finalment, al carrer, on tota idea fallera acaba trobant el seu lloc natural.

EL JOC

Publicat al març de 2014 després d'un reeixit procés de micromecenatge, La Fallera Calavera és un joc de cartes creat per Enric Aguilar, natural de Dénia, amb il·lustracions d'Esther Méndez. El projecte és fruit d'un llarg procés creatiu que arranca amb un curtmetratge d'animació d'un minut, realitzat per l'autor l'any 2007 mentre cursava Comunicació Audiovisual a la Universitat. Inspirat per l'estètica de Tim Burton i utilitzant la tècnica de l'stop-motion, va nàixer la imatge zombi valenciana de La Fallera Calavera. Quant a la mecànica del joc, esta parteix d'una idea madurada a partir d'un joc previ creat quan Aguilar era xiquet.

El joc permet partides de 2 a 5 jugadors amb una única baralla de 102 cartes, dividides en cartes de tresor, de batalla i cartes especials, cadascuna amb una funció concreta.

La premissa és tan senzilla com potent: una fallera ha mort durant una mascletà i ha tornat de l'altre barri buscant venjança. Només hi ha una manera de calmar-la: cuinar-li una bona paella. Per a guanyar la partida, cada jugador ha de reunir cinc ingredients, però el camí està ple de sabotatges, robatoris i batalles entre personatges del folklore valencià convertits en zombis.

Més enllà de la mecànica, el gran encert del joc és la seua càrrega simbòlica i etnològica. Les cartes són un autèntic catàleg de cultura popular: des de Jaume I

fins a Monleon, des del Butoni fins a la Delicà de Gandia, passant per espartacriatures, músics, alcaldesses perpètuas, festes, plats típics i institucions històriques. Tot presentat amb frases fetes, jocs de paraules i una ironia que connecta de seguida amb el públic.

L'èxit va portar, en 2015, a la publicació de La Fallera Calavera 2: els ingredients de la discòrdia, una expansió que afegia 52 cartes noves i permetia ampliar el nombre de jugadors fins a sis. La novetat més celebrada fou la incorporació de l'estat d'ànim de la Fallera, determinat per una moneda especial: si està de bon humor, pot acceptar ingredients polèmics; si no, més val eixir corrents. Una metàfora perfecta del caràcter imprevisible de la festa... i de la vida.

Pel que fa a les xifres, s'han venut més de 17.000 jocs bàsics i més de 7.000 expansions. A més, es fan constantment tornejos en poblacions tan diferents com València, Castelló de la Plana, Alzira, Ontinyent o Alacant.

EL LLIBRE

El pas del joc a la literatura va arribar en 2015, quan l'editorial Sembra Llibres apostà per convertir La Fallera Calavera en novel·la. El mateix Enric Aguilar s'encarregà d'escriure la història, ampliant i aprofundint en l'univers que el joc només insinuava.

La novel·la narra els orígens del personatge en una València grotesca i exagerada, on una "súper-híper-mega-masclerà" acaba amb la mort d'una fallera de la Cort d'Honor, al mateix temps que desapareixen les emissions de la televisió pública. Les autoritats intenten

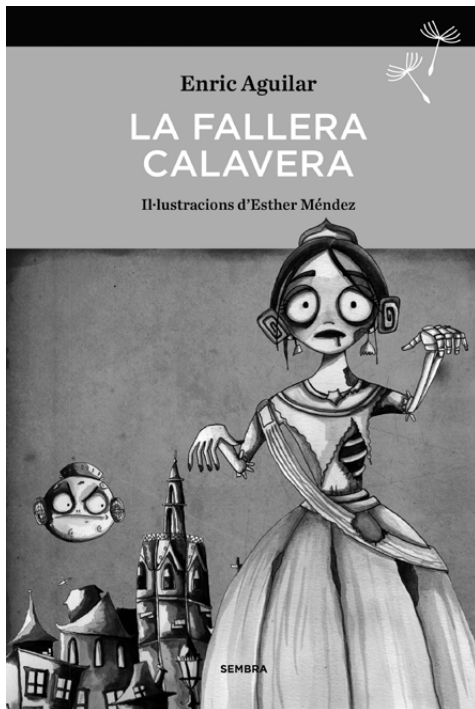

Cartes extraordinàries de La paella russa, DJ Ximo i El Tio Canya.
ZOMBIPAELLA.COM

tapar l'escàndol, però un any després, el dia de Sant Josep, la Fallera Calavera ressuscita assedegada de justícia.

El relat, delirant i sarcàstic, fa desfilar zombis tan improbables com entranyables: Jaume I, la Delicà de Gandia o una Bellea del Foc amb un moc penjant. Tot plegat construeix una crítica ferotge –però tendra– a la corrupció, al poder i a la desmemòria col·lectiva, sempre des de l'humor i l'exageració carnavalesca.

Amb il·lustracions d'Esther Méndez en tinta xinesa i aquarel·la, el llibre ha acumulat edicions i lectors, demostrant que La Fallera Calavera funciona també com a relat literari i no sols com a producte lúdic.

Coberta del Llibre de La Fallera Calavera.
SEMBRALIBRES.COM

EL TEATRE

L'any 2022, La Fallera Calavera va fer un nou pas endavant amb la seua adaptació teatral. Produïda per Floc Teatre i escrita per Eduard Costa amb la col·laboració d'Enric Aguilar, l'obra portà l'univers del joc als escenaris valencians.

Ambientada en l'any 2070, la història presenta una Fallera Major difunta que torna del més enllà per reclamar justícia, acompanyada d'un seguici de personatges del folklore convertits en zombis. L'estètica, clarament influïda per Tim Burton, es barreja amb una autoparòdia valenciana sense complexos.

El procés creatiu de l'obra va implicar una profunda investigació del folklore, la música i les tradicions del País Valencià, amb l'objectiu de parlar de nosaltres mateixos des del joc, la riulla i la crítica. El resultat fou un espectacle frenètic, absurd i profundament valencià, on conviuen la cuina, la música de la Ruta del Bakalao, l'orfebreria cultural i l'esperit irreverent de la festa valenciana.

LES FALLES

Si hi havia un destí natural per a La Fallera Calavera, eixe era el món faller. En 2017, la Falla El Campanar de Benicarló es va convertir en la primera comissió a plantar una falla infantil dedicada íntegrament a este univers, inspirada en la carta denominada Falla descomunal.

L'artista Daniel Ballester va donar forma a una falla de dos metres i mig, fidel a l'estètica del joc: blanc i negre,

Representació teatral de La Fallera Calavera, produïda per Floc Teatre i escrita per Eduard Costa amb la col·laboració d'Enric Aguilar. VERLANGA.COM

personatges zombis i una gran paella com a element central del conjunt. Més de vint figures sorgides directament de la baralla prenen cos al carrer, demostrant que aquell imaginari funcionava també com a cadafal faller.

La Fallera Calavera també va esdevindre ninot de falla l'any 2024, amb una figura presentada a l'Exposició del Ninot de València per l'artista Javier Álvarez-Sala Salinas. El ninot formava part de la falla plantada a la demarcació de Sant Antoni, a Xirivella, que duia per lema En joc.

CODA

La Fallera Calavera és, en essència, una falla expandida. Una falla que es juga, es llig, es representa i es planta. Un projecte que demostra que la tradició no està renyida amb la creativitat contemporània, i que el folklore pot reinventar-se sense perdre arrels.

Com tota bona falla, fa riure, incòmoda, critica el poder i celebra la identitat col·lectiva. Alhora, funciona com un espai de reinterpretació del folklore valencià, on els referents tradicionals es reactiven mitjançant l'humor, la sàtira i els llenguatges contemporanis. En este sentit, La Fallera Calavera exemplifica com la cultura popular pot dialogar amb els llenguatges actuals sense perdre ni el seu arrelament ni la seua capacitat crítica.

Esbós i Falla de *La Fallera Calavera* de Daniel Ballester (La Campana de Benicarló, 2017). CENDRA DIGITAL

Ninot de *La Fallera Calavera* de l'artista Javier Álvarez-Sala Salinas. (Sant Antoni de Xirivella, 2024). CENDRA DIGITAL

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

Pàgina oficial de Zombi Paella, <https://zombipaella.com/>

"Entrevistem a Enric Aguil­lar, creador de La Fallera Calavera", *Abacus Cooperativa*, 23 de febrer de 2018.

"'La Fallera Calavera' da el salto y se convierte en Falla", *La Vanguardia*, 1 de diciembre de 2016.

"Sembra converteix un popular joc de cartes en el llibre 'La Fallera Calavera'", *El Punt Avui*, 20 de febrer de 2015.

"'La Fallera Calavera' en 3 actos", *Verlanga*.

"'La fallera calavera' se sube al escenario tras vender 100.000 ejemplares del juego de cartas", *El País*, 17 de febrer de 2022.

"'La fallera calavera' se sube al escenario tras vender 100.000 ejemplares del juego de cartas", *El País*, 17 de febrer de 2022.

"El Campanar de Benicarló plantará la primera falla basada en La Fallera Calavera", *Cendra Digital*, 1 de diciembre de 2016.

"Naix 'La Fallera Calavera', el joc de cartes en valencià", *Diari La Veu del País Valencià*, 4 de maig de 2014.

Els jocs de saló

Joan Quilis i Ródenas

LLicenciat en Geografia i Història.

Membre d'Esfaxat

34

35

El
Verí
del
Foc
19

Ambient del bar El Moncho, el día de la jornada inaugural dels Jocs de Saló de l'exercici 2025-2026, organitzats per la Junta Local Fallera. ARXIU JLF

P

ossiblement, una de les activitats més arrelades en les Falles, fora del seu període festiu, siguen els denominats jocs de saló. Amb l'arribada del bon temps, comencen a celebrar-se aquestes competicions. En última edició, la inauguració va ser el dimarts 10 de juny de 2025 a les 21:30 h, i es van desenvolupar a la terrassa del Bar Moncho.

Una primera etapa de la competició s'allarga fins a finals de juliol; durant el mes d'agost s'interromp i al setembre es reprenen els jocs. És tracta d'una manera d'agrupar les diferents comissions i crear llaços d'amistat i germanor, alhora que es disputa una partida d'algun joc de taula i es comparteix una estona entretinguda i distesa.

Hi ha diverses competicions o modalitats: bac, truc i manilla com a jocs de cartes, i també dominó, parxís i escacs. En els jocs de cartes, així com en el dominó i el parxís, participen quatre persones, organitzades en equips de dos jugadors de cada comissió. D'aquesta manera, en cada partida s'enfronten dos jugadors d'una comissió amb dos d'una altra. En el cas dels escacs, en ser només dos els participants, cadascun pertany a una comissió diferent.

A excepció dels escacs, la resta de competicions es divideixen en una primera fase de lligueta, disputada per dos grups en què es reparteixen les comissions participants. D'aquesta fase es classifiquen els quatre primers de cada grup per a jugar les eliminatòries. Els equips que superen aquesta ronda disputen les semifinals, i els vencedors d'aquestes accedeixen a la final, mentre que els perdedors juguen pel tercer i quart lloc. En els escacs hi ha un únic grup, del qual es classifiquen els quatre primers per a disputar les semifinals, i els guanyadors passen a la final.

Si comparem aquests jocs amb la història de les Falles de Xàtiva, podem afirmar que són relativament recents. La primera referència documentada correspon a l'exercici de 1979/1980 (Sánchez, 2014). No obstant això, en aquella edició només s'ha trobat informació sobre les competicions de truc i dominó, guanyades per les comissions de Selgas i Molina-Claret, respectivament. En l'exercici següent ja apareixen documentades les sis modalitats actuals, així com les comissions vencedores. Inicialment, només era guardonada la comissió guanyadora de la final, però amb el temps el sistema va evolucionar i hui en dia són els tres primers classificats els que reben banderí.

Segons els testimonis de fallers veterans, en els inicis aquestes competicions presentaven una clara divisió de gènere. Els jocs de cartes i el dominó estaven reservats als homes, mentre que el parxís era considerat un joc femení. Afortunadament, aquesta diferenciació ha desaparegut, i actualment és habitual veure dones i homes participant indistintament en totes les modalitats, així com equips mixtos.

Partida de parxis de la 1a jornada dels Jocs de Saló de l'exercici 2025-2026, organitzats per la Junta Local Fallera. ARXIU JLF

No s'han trobat antecedents directes d'aquests campionats a Xàtiva, tot i que més endavant s'intentarà explicar el seu origen. Sí que coneixem, però, diverses falles que han tingut els jocs de taula com a tema central. Un primer exemple és la falla plantada en 1936 al carrer José Espejo –actual Corretgeria–, amb el lema *Partida de truc*, obra de l'artista Antonio Royo (Sanchis, 1996). Encara que no es conserva l'explicació del monument, sí que es disposa de l'esbós i d'algunes fotografies, en què apareix un grup de persones assegudes al voltant d'una taula jugant a cartes, amb una barraca valenciana al fons que situa l'escena a l'horta. En el mateix any 1936, al carrer Cebrián,

es va plantar la falla Màrtirs del treball, de l'artista R. Gómez, en l'esbós de la qual destacava una gran fitxa de domínó (Sanchis, 1996).

Un altre exemple el trobem en la falla plantada en 1945 a la plaça de Sant Joan, obra dels artistes Bolincho-Femenia, amb el lema *Els conflictes del xoc i de l'amor*¹. Segons l'esbós publicat al llibret, el cadafal incloïa diversos naips i, a la base, diferents fitxes de dominó.

Com es pot observar, els jocs de taula han estat presents també com a

1 Llibret explicatiu *Falla de San Chuan* 1945.

Partida d'un joc de cartes de la 1a jornada dels Jocs de Saló de l'exercici 2025-2026, organitzats per la Junta Local Fallera. ARXIU JLF

motiu temàtic en els cadafals fallers. És probable que s'hagen plantat altres falles amb referències semblants, però ens hem limitat a aquests tres exemples significatius.

Tot i això, la representació dels jocs de taula en les falles no sembla haver sigut el detonant directe de la creació dels campionats de jocs de saló. Cal plantejar-se, per tant, quines en van ser les causes. Podria pensar-se que es tractava d'una tradició importada d'altres localitats amb activitat fallera, però no s'ha pogut determinar amb exactitud quan van començar a celebrar-se en poblacions com Alzira o Sagunt. De nou, la memòria dels fallers veterans

ens aporta una clau important: els jocs de cartes i el dominó eren una pràctica habitual als casals. Després de les reunions i del sopar dels divendres, era freqüent jugar alguna partida entre els membres de la comissió, i fins i tot durant els dies de falles, quan les activitats al casal eren menys nombroses que en l'actualitat. Això permet pensar que els jocs de saló van nàixer com una formalització d'una activitat ja arrelada entre els fallers.

Els casals van tindre un paper fonamental en el desenvolupament inicial d'aquestes competicions, ja que les partides es disputaven en aquests espais i no, com ara, a la terrassa del

Bar Moncho, amb la característica de jugar dos dies a la setmana. Els fallers veterans recorden que en casals grans, com el de la Falla Joan Ramon Jiménez, que el tenia al carrer de l'Hort de l'Almunia, o en el de les comissions falleres de Ferroviària, Mercat o Cid-Trinitat, es van jugar nombroses partides dels jocs de saló. Hi ha altres locals que també han acollit els jocs de saló com ara les instal·lacions de l'antic restaurant El Palasiet, situats al carrer de l'Argenteria enfront mateix dels Jardins del Palasiet, que és d'on prové el nom. També es va celebrar alguna edició en el restaurant El Coto, que estava situat en la planta baixa de l'edifici de la biblioteca municipal.

Hem vist que els participants s'agrupen en equips, que es jugava una lligueta i unes eliminatòries però tot això, on està arreplegat? Hem consultat alguns estatuts de la Junta Local Fallera de Xàtiva i no hi ha informació. En els estatuts de 1990, els jocs de saló són mencionats en el capítol v, que es titulava *Jurat i Premis*². Apareixia reflectit en l'article 22, sent la seua participació com un dels requisits per a poder obtindre el premi a l'activitat fallera.

En els estatuts de 1993 se suprimeix l'article 22³, esmentat adés, i, per tant, deixa de mencionar-se la participació dels jocs de saló per a obtindre aquest guardó.

En 1997 s'aproven uns nous estatuts i els jocs de saló són anomenats dins del

capítol v que també porta per títol *De Jurats i Premis*⁴, apareix en l'article 13, en l'apartat 3 dins dels premis culturals o recreatius de no obligada participació.

En els estatuts actuals, que són una revisió de 2023 dels aprovats en el congrés de 2006, la referència que fa és similar a la de 1997. Ací apareixen dins del capítol vii, que també porta per títol *De jurats i premis*⁵, estan inclosos en l'article 23, en l'apartat 4 dins, també, dels premis culturals o recreatius de no obligada participació.

Com veiem, els diferents estatuts no legislen com han de ser els jocs de saló, sols els anomena però aquests tenen el seu propi reglament, que es pot consultar en la pàgina web de la Junta Local Fallera de Xàtiva, dins de l'apartat Secretaria virtual⁶. D'acord amb el que diu el reglament, és una revisió feta en 2025 i en ella ens diu el dia que s'ha de jugar i l'horari, també explica en cada modalitat del joc com seran les seues regles, els punts que obtindrà el guanyador o que fer en cas d'empat. Però no diu en cap moment, si per a participar en aquests jocs, cal estar censat en la comissió amb la qual es participa, encara que podem pensar que és una cosa òbvia.

Si existeix un reglament, revisat en 2025, és perquè abans n'hi ha hagut altres però lamentablement no els hem pogut localitzar en la pàgina web de la Junta Local Fallera i no hi ha cap apartat que siga de biblioteca

2 Estatuts de la Junta Local Fallera de Xàtiva, edició Falla República Argentina Xàtiva de 1990.

3 Estatuts Junta Local Fallera de Xàtiva, exercici 1993.

4 Estatuts Junta Local Fallera de Xàtiva, VI Congrés Faller de Xàtiva juliol 1997- setembre 1997, 1997.

5 Estatuts Junta Local Fallera de Xàtiva, actualització gener 2023. <https://www.fallesxativa.es>.

6 Bases Jocs de saló 2026, revisió 29/06/25. <https://www.fallesxativa.es>.

virtual on s'arregleque tota a aquesta informació o documentació passada per a poder-la consultar. Haguera sigut interessant saber si en les primeres edicions d'aquests jocs ja existia algun reglament que donara les normes a seguir.

Actualment, està en procés un nou Congrés Faller, en el qual s'estan aprovant nous canvis, així que caldrà esperar a les seues conclusions i publicació dels nous estatus per a veure si es diu alguna cosa més dels jocs de saló o si es continua regint pel seu propi reglament.

Els jocs de saló no són exclusius de Xàtiva. En altres localitats, com Alzira, també se celebren, encara que amb algunes diferències en les modalitats. A la capital de la Ribera Alta es juga a truc, dominó, parxís i escacs, i s'hi afegeixen jocs com el punyet i les dames⁷. A Sagunt, les coincidències amb Xàtiva es donen en el truc, el dominó i el parxís, però també s'hi practiquen altres jocs com el guinyot i el bolot, aquest últim característic del Camp de Morvedre⁸.

Per a concloure, cal recordar que els jocs de taula han estat profundament

arrelats en la societat. Era habitual jugar en bars, casinos culturals, ateneus, cercles o societats recreatives. A Xàtiva, espais com l'antic Casino Setabense, el Círculo Mercantil, el Cercle d'Obrers Catòlics o les societats musicals de la Música Nova i la Primitiva Setabense van ser punts de trobada habituals per a jugar a cartes o dominó. Molts d'aquests llocs han desaparegut, i en l'actualitat són principalment les societats musicals les que mantenen aquesta funció social.

Pel que fa als escacs, Xàtiva compta amb una tradició destacada. La Societat Musical de la Primitiva Setabense manté un grup d'escacs actiu des dels anys quaranta del segle xx⁹, i des de fa dècades organitza, amb motiu de la Fira d'Agost, un campionat d'escacs.

Els jocs de saló s'han celebrat de manera ininterrompuda des de la seua creació, amb l'única excepció de l'any 2021, quan la pandèmia de la COVID en va impedir la realització. Si l'exercici 1979/1980 va ser la primera edició, prompte es compliran cinquanta anys d'aquesta tradició, una efemèride que bé mereixeria una celebració especial dins del món faller.

7 <https://www.fallesalzira.es>.

8 <https://fjfs.es/pdfs/reglament-esports-2023.pdf>.

9 <https://ajedrezxativa.es>

BIOGRAFIA CONSULTADA

SÁNCHEZ I PÉREZ, JOAQUIM (2014): *Quadern de falles Xàtiva 1865-2014*, Junta Local Fallera, Xàtiva.

SANCHIS MARTÍNEZ, JOSEP (1996). *Història de les falles de Xàtiva*, Ediciones Xàtiva, S.L., Xàtiva.

Acte d'inauguració dels Jocs de Saló de l'exercici 2025-2026, organitzats per la Junta Local Fallera, amb la presència de la Fallera Major de Xàtiva 2026, Marta Díaz i Martínez i les seues dames, junt el president de la Junta Local Fallera, Paco Sisternes. ARXIU JLF

Jocs de saló: quan les falles s'asseuen a taula

José Luis Lagardera Ventura

Periodista i faller

42

43

El
Verí
del
Foc
19

Juanjo Correas y Yolanda Pérez, de la Falla J. R. Jiménez, guanyadors del campionat de bac de 2025 i 2026, dels Jocs de Saló organitzats per la Junta Local Fallera.

H

i ha una imatge que es repeteix any rere any: taules quadrades, unes cartes gastades pel pas del temps, mirades que s'entrecreuen buscant informació i crits que ressonen per tota l'Avinguda de Selgas. Parlem, com no, dels Jocs de Saló. En un món que corre cada vegada més ràpid, els jocs de les falles continuen sent un espai de pausa, de concentració i, sobretot, de relacions humanes. No són només part d'un calendari competitiu: són una manera molt concreta d'entendre què vol dir ser faller.

Per a molts fallers i falleres, la vinculació amb els jocs de cartes no és puntual ni anecdòtica. És una fidelitat que es construeix amb els anys, amb rutines que es repeteixen i amb cares que ja formen part del paisatge de cada edició. Sebastián Cruzans, –el “Roig”– jugador de manilla de la Falla Murta, ho resumeix amb una frase que pesa com una declaració de vida: *«Porte 40 anys jugant als jocs de saló. Em vaig apuntar per curiositat, per saber què era jugar en el món de les Falles, perquè jo estava acostumat a jugar als bars, amb gent major, però no sabia el que era ajuntar-te amb altres comissions per jugar»*. Quatre dècades assegut davant d'una baralla donen prou perspectiva per entendre que, més enllà de guanyar o perdre, el que s'hi posa en joc és una manera d'estar dins de la festa.

Eixa constància es repeteix en moltes històries personals. Yolanda Pérez, de la Falla Joan Ramon Jiménez, explica que la seua relació amb els jocs de saló ve de lluny: *«Als jocs de saló porte jugant des de l'any 2000 o 2001. Vaig començar jugant al dòmino molts anys, després vaig fer un paronet, i em vaig enganxar a jugar al bac»*. Les raons, reconeix, eren senzilles però molt significatives: *«En aquella època no tenia obligacions i hi havia comboi»*. El comboi, paraula clau. Sense ganes de compartir temps, nervis i confidències, cap estratègia tindria sentit ni cap partida justificaria les hores dedicades.

Una idea molt semblant expressa Rafa Monzó, de la Falla Selgas, un dels veterans del dòmino, que resumeix la seua trajectòria sense artificis: *«Tota la vida, des de que s'han fet els jocs, he jugat al dòmino i també al truc. M'agrada molt jugar a jocs de taula i m'ho passe molt bé»*. Per a ell, la motivació no ha canviat amb els anys: el plaer del joc compartit i la continuïtat d'una afició que forma part de la seua identitat fallera.

Eixa constància també es troba en jocs aparentment més simples, però igualment carregats de vivències. Maria Beltrán, actual regidora de falles i fallera de Sant Jaume, porta més de deu anys jugant al parxís i explica que tot va començar quasi per casualitat: *«Una persona va causar baixa i vaig agafar jo este rol, i a partir d'ahí ja no he parat de jugar»*. El seu relat trenca el tòpic del parxís com a joc menor: *«Crec que té més estratègia del que sembla, però nosaltres sempre hem baixat a passar-ho bé i que el dau tinga la sort»*. En eixa combinació de destresa

i atzar, Maria assenyala una clau fonamental: «*La carta baix la mànega és la paciència, poder respirar durant tota la partida i no anar corregint sense pensar*».

Si alguna cosa tenen en comú jocs com la manilla, el truc o el bac és que no es poden aprendre només llegint les regles. S'aprenen observant, escoltant i, sobretot, perdent. Sebastián ho deixa molt clar quan parla de l'estratègia: «*No és que hi haja una carta màgica. El truc d'aquest joc és tindre memòria. Quanta més memòria tens i més te'n recordes de les cartes i de qui les té, més avantatge tindràs sobre l'altre*». Però eixa memòria no naix sola: es construeix partida rere partida, equivocació rere equivocació. També és fonamental saber amb qui jugues. «*S'aprén a jugar millor fixant-te en gent que sàpiga jugar, perquè jugar amb gent que no té més nivell no t'ensenya*», afirma Sebastián, deixant clar que el nivell del rival i del company condiona l'aprenentatge. En els jocs de cartes, el silenci, la concentració i l'observació són tan importants com les cartes que tens a la mà.

María Beltrán, junt la seua companya de la Falla Sant Jaume, recollint el 3r premi del campionat de parxís de 2025, dels Jocs de Saló organitzats per la Junta Local Fallera.

En el bac, Yolanda incideix en aquesta mateixa idea, però afegint-hi la dimensió de parella: «*L'estratègia és intentar recordar les cartes que ja s'han arreplegat, perquè així pots controlar quines cartes pots anar llançant o no. Però també és molt important veure com juga el teu company, perquè de vegades, si no et fixes en el que llança o el que arreplega, no podeu ajudar-vos mútuament*». El joc deixa de ser individual per convertir-se en una conversa silenciosa entre dos.

Sebastián Cruzans, junt el seu company de la Falla Murta-Maravall, recollint el premi de guanyadors del campionat de Manilla de 2025, dels Jocs de Saló organitzats per la JLF.

Al truc, aquesta complicitat arriba a un altre nivell. Javi Arce –jugador del Raval– ho explica amb naturalitat i un punt d’humor: «*Jo sóc prou de soltar alguna trola, però al final intentes tindre sempre cara de pòquer, perquè la gent no sàpiga el que tens*». I quan parla de la famosa “carta amagada baix la mànega”, no dubta: «*La millor carta que pots tindre és un bon company, que et salve d’un farol o que sàpiga llegir l’envit*». En el truc, la confiança és tan important com la sort.

Als escacs, aquesta cultura de l’estudi i la reflexió encara és més evident. Paco Sisternes, de la Falla Abú Masaifa -i actual president de la Junta Local Fallera-, porta des del 2012 participant en els Jocs de Saló i defineix l’estratègia amb contundència: «*Estudiar molt, entrenar molt i jugar. I perdre moltes partides, perquè ensenya més una que perds que una que guanyes*». Paco també explica com ha canviat la manera d’aprendre: «*Abans t’ensenyava una persona major amb un llibre; hui dia hi ha YouTube, grans mestres que expliquen obertures, finals...*». Fins i tot dins d’un joc tan reglamentat, admet un punt de picardia: «*Sempre deixes alguna celaeta, una trampeta que l’altre no coneix*».

ABANS I ARA: CANVIS QUE EXPLIQUEN UNA SOCIETAT

La mirada enrere apareix de manera constant quan els protagonistes parlen dels Jocs de Saló. No és una nostàlgia buida, sinó una comparació inevitable entre

Paco Sisternes, de la Falla Abú Masaifa, recollint el premi de guanyador del campionat d'escacs de 2025, dels Jocs de Saló organitzats per la Junta Local Fallera.

maneres de viure la festa. Sebastián Cruzans recorda un temps en què els jocs eren també una forma d'orientar-se dins del mapa faller de la ciutat: *«A vegades no sabies on tenia la falla el casal i ho descobries quan tocava jugar allí als jocs»*. Aquelles partides eren excusa per entrar en espais nous, conèixer altres comissions i ampliar relacions. Hui, amb una seu única com és el bar El Moncho, eixa dimensió quasi exploradora s'ha anat perdent.

Sebastián també posa l'accent en la quantitat de gent que participava: *«En el meu joc han arribat a jugar 14 falles diferents i ara en som ben poques»*. Una davallada que no atribueix a la pèrdua d'interès pel joc, sinó a un canvi profund en els hàbits socials. Abans, explica, es jugava molt més: als bars, als casinos, als casals, en qualsevol moment mort. Hui el temps lliure es consumeix d'una altra manera, més fragmentada i sovint més individual.

Paco Sisternes aporta una mirada complementària des dels escacs, un joc on el pas del temps també ha deixat empremta. *«Quan vaig començar a jugar als escacs als Jocs de Saló no hi havia rellotges»*, recorda, *«i vaig arribar a jugar una partida que va durar dues setmanes»*. Aquella experiència, que hui pot semblar impensable, reflecteix un altre ritme vital. Tant és així que Paco va acabar proposant canvis a les bases: introduir rellotges, temps determinats i sistemes de desempat per adaptar el joc als nous temps sense perdre'n l'essència.

El debat sobre la transmissió generacional travessa totes les veus. Sebastián és clar i crític: *«Aquest és un joc lent, i la gent jove vol coses ràpides, videojocs, ordinador»*. Una afirmació que connecta amb la sensació general que molts espais de convivència pausada s'estan esvaint. Però aquesta no és l'única lectura possible. Paco ofereix una visió més esperançadora basada en dades recents: *«Aquest any, des de la Junta Local Fallera, es van organitzar Jocs de Saló per als més menuts i hi van participar 175 xiquets i xiquetes; als escacs n'hi havia 32»*. Per a ell, aquella imatge va ser reveladora: *«Va ser una grata sorpresa veure com deixaven les maquinetes de costat»*. La clau, apunta implícitament, està en crear espais atractius i accessibles perquè els joves puguen descobrir aquests jocs.

Javi Arce, junt el seu company de la Falla del Raval, amb el 3r premi del campionat de Truc de 2023, dels Jocs de Saló organitzats per la JLF.

Maria Beltrán, per la seua part, també percep aquest relleu generacional des de la seua experiència al parxís: *«Sempre és més o menys la mateixa gent, però a poc a poc vas veient cares noves»*. Lluny de viure-ho com una amenaça, ho entén com una oportunitat: *«Jo he canviat de parella i ara jugue amb una persona jove de la meua falla, i és més divertit compartir aquest temps amb ells»*. La transmissió, en aquest cas, no és imposada ni automàtica, sinó natural, basada en la convivència i en el gaudi compartit.

Així, els Jocs de Saló es mouen entre dos temps: el record d'un passat més multitudinari i la necessitat d'adaptar-se al present per assegurar el futur. No es tracta de competir amb les pantalles, sinó d'oferir una alternativa: un espai on el temps es mesura en partides, converses i mirades compartides.

GERMANOR O COMPETÈNCIA?

La competència és inevitable als Jocs de Saló, però no exclou –ni molt menys– la germanor. De fet, moltes veus coincideixen a dir que és precisament la combinació d'ambdues el que fa especial aquestes trobades. Maria Beltrán ho descriu amb molta claredat des del parxís: *«Quan hi ha germanor es nota molt: les rialles, el que et conten durant la partida... tot canvia»*. Segons explica, hi ha comissions

on la partida es juga amb un silenci tens i altres on l'ambient és molt més relaxat, i això es percep des del primer moment.

Des dels escacs, Paco Sisternes també defensa aquesta convivència entre concentració i bon ambient: *«Hi ha competència, perquè tots volem guanyar, però és una competència sana, en un ambient distés, de bon rotllo»*. En jocs on el silenci i la concentració són essencials, el respecte esdevé una norma no escrita que garanteix la convivència entre jugadors i jocs diferents.

Al bac, Yolanda Pérez reforça aquesta idea des de l'experiència directa: *«Jo jugant al bac no he tingut mai cap problema; sempre hi ha bon rotllo i sempre estem de rialles»*. La seua percepció és que, tot i la tensió puntual d'alguna jugada, predomina un ambient còmode que convida a tornar any rere any.

Si hi ha un joc on la germanor i la rivalitat conviuen de manera especialment visible, aquest és el truc. Javi Arce ho explica amb el seu estil directe i desimbolt: *«Dins d'aquella competència, la germanor és espectacular. Hi ha partides que ja saps abans de començar que vas a descollonar-te viu»*. Per a ell, el truc és gairebé una excusa per a la convivència: *«Te'n vas a casa tard, l'endemà a treballar, però t'ho passes tan bé que val la pena»*. El joc esdevé així un espai de desconnexió, on la tensió del farol i la rialla posterior formen part del mateix ritual.

Rafa Monzó aporta una mirada tranquil·la però contundent: *«Jo crec que sí que hi ha germanor, no passa com en el futbol»*. Amb aquesta comparació senzilla, Rafa sintetitza una idea compartida per molts jugadors: als Jocs de Saló es pot competir amb intensitat sense que això derive en conflicte. *«Sempre juguem les mateixes parelles, ens coneixem tots i al final el que importa és passar-ho bé»*, explica.

Aquesta manera d'entendre la competició és una de les grans fortalises dels Jocs de Saló. No es tracta només de guanyar un banderí, sinó de compartir un espai comú amb normes, respecte i memòria. Siga amb cartes, fitxes, peces d'escacs o daus, el que realment es juga és la manera de relacionar-nos, de discrepar sense trencar i de conviure sense presses.

Potser el gran valor dels jocs de cartes és que ens obliguen a estar presents. Sense pantalles. Sense presses. Només persones davant d'altres persones. Els jocs de cartes no són una relíquia del passat. Són una oportunitat de futur. Un lloc on la festa es pensa, es transmet i es viu d'una altra manera. Potser no fan soroll, però sostenen, any rere any, una de les parts més humanes i més autèntiques de les falles.

Falles i cartes que lliguen

Rafa Tortosa Garcia

Director d'El Verí del Foc

50
51

El
Verí
del
Foc
19

Fotografia de la falla *Partida de truc en l'horta* d'Antonio Royo Miralles (José Espejo, 1936).
ARXIU FAMÍLIA MARZAL

H

uits i nous i cartes que no lliguen, és una expressió que s'usa per a qualificar d'inconscient allò que diu una altra persona. Pertany al nostre refranyer valencià i el seu origen està en els jocs de cartes. També, allò de *Cantar les quaranta*, que s'utilitza per a reprendre'l, dir-li les veritats o retraure-li alguna cosa a algú, també prové del joc de cartes del bac, per exemple, quan es reparteix l'última ronda de cartes i ja no queda cap per repartir.

Estes dos frases, ben bé, podrien haver sigut uns excel·lents i encertats lemes per a una falla, la qual podria haver conformat en la seua estructura artística alguna baralla o, potser, una composició de cartes. Els artistes fallers, així com els guionistes i dissenyadors, tenen com a font d'inspiració la parèmia –refranys, dites, proverbis, etc.– per a configurar un fil conductor. Dels jocs de cartes, de les baralles i de les pròpies partides podrien sorgir una caterva de lemes.

En el buidatge amb la cerca de cadafals fallers que tingueren relació amb el joc de cartes, malauradament no hem trobat cap que use cap d'estes frases fetes o refranys valencians. No obstant això, hem aconseguit recopilar una quinzena de falles amb motius relacionats amb els naips. Per a una major comprensió, esta recopilació ha estat ordenada en quatre blocs segons les característiques. D'una banda, hem ajuntat totes les falles que mostren una partida de cartes, totes elles del joc del truc i, d'una altra, les que han plasmat en el seu cadafal cartes soltes de la baralla, tant de l'espanyola, com de l'anglesa o del tarot. També, en un tercer grup, hem considerat els castells de cartes, falles que han plantejat com a estructura principal aquelles estructures de cartes difícils de mantindre i, per últim, les cartes relacionades amb les cartes-soldat del llibre Alicia de Lewis Carroll, adaptat al cinema.

Així que posem totes les cartes sobre la taula per a mostrar tots aquells exemples on les cartes i les falles sí que lliguem. Esperem que no ens hàgem deixat cap as sota la màniga.

52
53

El
Verí
del
Foc
19

LA PARTIDA

La primera de les referències de cadafals fallers amb temàtica al voltant dels jocs de cartes és molt significativa, atès que tota la pròpia falla representa una partida. De fet, el lema va ser *Partida de truc en l'horta*, obra d'Antonio Royo Miralles, que fou plantada l'any 1936 en la plaça de Santa Tecla per a la comissió fallera del carrer José Espejo –actualment Corretgeria. Es tractava d'una única escena composta per quatre jugadors del truc asseguts a una taula, als quals s'afegien tres persones més que gaudixen de vore'ls jugar. L'escena es completava amb una gran barraca per ambientar el lloc de la partida: l'horta. D'acord amb la tipo-

logia de les falles d'aquella època, la base que sustentava tot el conjunt tenia una altura considerable, la qual fou aprofitada per pintar les cartes més representatives del truc: asos, tresos i sets, com es pot apreciar en l'esbós.

De la crítica, que segurament tractava dels costums valencians, només ens ha arribat el verset inserit al llibret editat pel *Comité Central Fallero*, que diu:

«Ans que rés, molt valencians.
Mentre se guisa d'anguiles un suc
juguen tres o quatre máns,
sense "interés" al truc!...»

Cal ressenyar que el primer indult de les falles de Xàtiva es va produir amb la figura d'un dels jugadors del truc. La premsa deia que «*el indulto del "ninot" va tomando arraigo en nuestra fiesta fallera. Este año también ha sido indultado un "ninot" habiéndole tocado suerte al labriego del grupo truquero de la Falla de la Plaza de Hernán Cortés*»¹.

Hem de donar un salt en el temps per a observar una altra partida de cartes, la qual apareix a l'escena capdavantera del cadafal que duia per lema *Coses nostres* i que fou plantat per Manolo Blanco Sancho a l'avinguda de la República Argentina l'any 1993. Rodejats de semàfors i senyals, veiem asseguts a una taula quatre policies jugant el truc, escena que l'explicació titula «De la ciutat s'apodera la ganderia, al no veure's gens a la policia». Pepe Sanchis, autor de les versades, feia crítica del mal comportament dels conductors i les conductores, aspecte al qual afegia l'actitud dels policies, representats jugant la partida:

1 El Agrario, 31 de març de 1936.

Esbós de la falla *Partida de truc en l'horta* d'Antonio Royo Miralles (José Espejo, 1936). ARXIU FAMÍLIA MARZAL

«En la taula els tens,
mentre dus en la gola un nuc;
en lloc de protegir-te els béns,
juguen partides de truc.

Quatre estan de servici
i tos juguen la partida,
mentre li donen el silici,
a la gent que es sofrida.

Es troben la mar de bé,
amb l'estufa propet,
així constipat no es té,
per la pluja o el fred».

Un clar exemple de representació fallera d'una partida de truc fou l'any 2017, dins del cadafal *Competència* de Josep Almiñana (Ferroviària, 2017), en el qual vam poder apreciar un extraordinari conjunt que li valgué l'indult del foc. L'artista xatívi va saber plasmar el moment en què un dels jugadors realitza la major jugada del truc, la de trucar. L'expressió dels ninots és impressionant: el que

Composició de la partida de truc, mereixedora de l'indult, inserida en la falla *Competència* de Josep Almiñana (Ferroviària, 2017).
FOTO RAFA TORTOSA

truca amb l'espasa s'alça per a executar la jugada mentre el seu company cau a terra amb la sorpresa i el temor dels contrincants. La sinopsi de la falla, que tractava de les diverses competències que hi ha entre el col·lectiu faller, es de- tenia en la competència «en el joc per excel·lència valencià» el truc: «Qui dirà millor les mentides? Qui es tirarà més *farolades*? Envide, truque, retruque, la falta, la partida... Buuuuummmmm!!!! Tot per l'aire!!!!». Ja en la falla, el verset aclaridor d'esta escena deia:

«Gran competició valenciana,
una partida de truc,
si no segueixes les normes
un vascoll [sic] et pots endur».

LES CARTES

Després de vore partides de truc com a escenes de falla, en este apartat anem a posar exemples de cadafals fallers que en les seues escenes han contemplat l'ús de cartes, principalment les de més valor del truc. En este sentit, Antoni Grau Tomàs planteja una escena amb l'aparició de tres cartes de bastos, disposades en forma de ventall: l'as, el tres i el rei. La falla duia per lema *Vàries maneres de fer el indio* i es va plantar a la plaça de La Bassa l'any 1963. Respecte a l'escena esmentada, Vicent Vidal Escorcia feia crítica sobre el món del futbol, que és

«sempre motiu de la major actualitat», destacant com s'ha convertit en negoci i l'encariment dels fitxatges, principalment. Respecte a la relació amb les cartes, que estan junt amb l'escut de la Federació Valenciana de Futbol, no hem trobat cap indicatiu al voltant d'estes.

En la falla de la plaça de l'Espanyoleto de 1975 apareixen unes cartes recolzades sobre el centre de la falla, que formen conjunt amb dos daus. La falla, elaborada per la comissió, duia per lema *Joc brut*, agafant com a temàtica els distints jocs, ja que junt amb les cartes i els daus apareix un tauler d'escacs replet de figures. L'explicació, d'Enric Camànyez Úbeda, ens justifica l'aparició d'estes cartes de la baralla espanyola:

«Vaig a fer l'explicació de lo que compté la Falla, i fixat be en la intenció perquè ja molta raó en tocant a la baralla.

Sempre te pega en els nasos,
i asó no es excentrisme,
puix voràs qu'en l'egoïsme
totes les cartes son asos

La baralla té molts jocs
començant per el del Ruc,
un altre es el Truc...
el que avança poc a poc.

Asó es la llei de l'embut,
i està al ordre del día,
puix se pért molta alegria
en la qüestió del joc brut.

Callallers qu'ina llanda
la "serie" catorce quinse,
no ja ningú que se o menje
ni juant a les quaranta».

Vàries maneres de fer el indio d'Antoni Grau Tomàs (Bassa, 1963), on es veuen els tres naips a l'escena de davant. ARXIU FAMÍLIA GRAU CROS

Sota el lema *Llum als pactes*, Miguel A. Gosalbez Moracho va plantar la falla d'Abú Masaifa, de 1997, i incloïa en una de les escenes de davant una sèrie de cartes de la baralla espanyola de Fournier, unes recolzades sobre el centre de la falla i d'altres en terra. Estes falles eren l'escenografia d'un conjunt compost per dos figures que representaven dos balladores de flamenc. La sinopsi del llibret explicatiu no ens aclaria cap significat de les cartes i només ens indica que «davant d'una baralla de naips, algunes incorporacions a la societat xativina; els cirialots, la festa sevillana del mes d'abril i algun pare que pareixia el Rei de la Fira».

Escena titulada *Reines del Pòquer, Pòquer de Presidents* de la falla *Enreinats* de Xavier Herrero Martínez (J. R. Jiménez, 2016). FOTO RAFA TORTOSA

Un altre exemple el trobem l'any 2016 a la demarcació de la falla J. R. Jiménez. En este cas, les cartes són de la baralla anglesa, concretament amb la figura de la reina –Queen (Q). La falla, que tenia com a temàtica el feminisme, duia per lema *Enreinats* i va ser obra de Xavier Herrero. L'escena en qüestió duia per títol *Les dones i les Falles*, i feia una reflexió del paper de les dones en les falles actuals, tant en el càrrec de fallera major com en la presència, satisfactòria, de més dones que assumixen la presidència de les seues comissions. Visualment, l'escena estava configurada amb el ninot d'una fallera i, al seu voltant, huit naips de la figura de reina, en els quals hi havia un fotomuntatge que substituïa la cara habitual de la reina de la carta per la cara de les que, fins aleshores, havien assumit la presidència de les

seues comissions falleres: Maria Luisa (V. del Carme, 2015 i 2016), Maria José (Cid-Trinita, 2011), Estrella (V. del Carme, 2004), Yolanda (J. R. Jiménez, 2012-2016), Erika (Espanyoletto, 2012), Ascen (Sant Jaume, 2001 i 2002), Begonya (R. Argentina, 2013 i 2014) i Maruja (Ferroviària, 2008-2016). A la pròpia falla, un cartellet aclaria les cartes: «Reines del Pòquer, Pòquer de Presidents». Els versets de l'explicació eren molt aclaridors:

«Són les Falleres Majors
les Reines de les Falles.
Per a uns són "un gerro de flors"
i per altres són venerades.

La fallera major d'ara
Res té a vore amb l'inicial.
És moderna i "parla",
i és una més del casal.

Veiem com ha canviat
el paper de les dones,
i huit d'elles ja han estat
president de les seues falles.

Les falles, com a col·lectiu,
poden ajudar a la igualtat,
i denunciar certa actitud
que implique inferioritat».

Finalment, hem de fer ressò de l'aparició d'unes altres cartes en un cadafal faller. Paco Roca Chorques va plantejar *Bruixeries*, la falla de la plaça de l'Espanyolet de 1991, sota un ambient enigmàtic i fantàstic com és el món de la bruixeria. Evidentment, com apunta el lema, no podien faltar figures de bruixes, com les disposades al coronament, i d'altres éssers fantàstics relacionats amb este món. En un dels laterals de la falla. l'artista va realitzar una completa escena que responia a una excelsa trona des d'on seia una bruixa pitonissa per a endevinar el futur del poble socarrat. Per a fer-ho, utilitzava una bola i també totes les cartes del tarot repartides al voltant de la trona. Els ninots que representaven el poble xativí miraven amb estupefacció el futur que predeia. Paco Belda, autor de l'explicació, sota l'epígraf de «Bruixeries socarrades... els "socarrat" estem interessats pel futur de la nostra ciutat i...», feia les següents versades:

«Preocupats, mirem la història.
No vegem el futur clar.
Molt s'haurà de treballar
si volem cantar victòria.

I la cosa està ben clara:
el que falta és l'interés
de portar ací el progrés;
si no, seguirem com ara».

Roca, expert a explotar totes estes temàtiques increïbles, ha tractat en altres falles els temes del futur i la bruixeria. De fet, a la falla *Xàtiva, present i futur* (R. Argentina, 2006), en una de les escenes incloïa una altra bruixa pitonissa, que amb la seua bola pretenia endevinar el futur dels polítics. Tanmateix, no s'incloïen cartes del tarot ni l'explicació en feia referència.

A l'escena de l'esquerra del cadafal *Bruixeries* de Paco Roca Chorques (Espanyolet, 1991), apareixia una bruixa pitonissa rodejada de cartes del tarot. ARXIU PACO ROCA

CASTELL DE CARTES

De ben segur, tothom ha practicat equilibrar les cartes d'una baralla, disposant-les segons una estructura habitual per a aconseguir que s'hi mantinguen fermes. Encara que sembla una distracció inusual, els castells de cartes ja eren un joc popular als segles XVII o XVIII, sobretot a Europa. Com diem, eren construccions deli-

cadetes que requerien molta precisió i paciència, però que podien caure d'un sol buf. Amb el temps, esta imatge es va convertir en metàfora, especialment en la literatura i la política, per a parlar de sistemes artificials, autoritats febles o il·lusions de poder. Esta expressió de castell de cartes —o de naips— fa referència a alguna cosa aparentment impressionant però molt fràgil, que pot ensorrar-se amb qualsevol xicotet cop o error. Simbolitza projectes, idees o poders construïts sense una base sòlida, sostinguts només per l'equilibri i l'aparença.

Com no, les falles han assumit esta metàfora per a conformar les habituals crítiques relacionades amb projectes, política i altres assumptes de la societat. El primer exemple el trobem amb la falla plantada a la plaça de Sant Joan l'any 1945, sota el lema de *Els conflictes del choc i del amor*, que va ser obra d'Antonio Agustí Bolincho i Femenia Segrelles. Com a centre de la falla, els artistes van realitzar un xicotet castell de cartes per a elevar el coronament. Respecte a l'argument, la falla relatava els conflictes que tenen les persones tant amb l'amor com amb els jocs, que s'entrellacen després d'haver-se casat i l'home, «com es algo chuaor apel·larà als resultats i als perchuins del amor». De fet, a part de les cartes i per a reforçar la idea dels jocs, s'inclouïen una sèrie de fitxes de dominó. Francisco Martínez era l'autor de l'explicació i explica el problema que té l'home amb el joc:

«Mentres en el choc te sort i guanya alguna pesseta, la cas paréis un hort i la dóna es molt manseta. Pero un dia com este, en qu'el chornal ha perdut

i en els forros les buchaques no li queda ni un menut, sense anar a vore traques sol dins de casa sentirse lo milloret en tocatés.

[...]

Son les resultes del choc, que se interpòsa al amor, el visi el que dona lloc a essenes de dolor».

Esbós de la falla *Els conflictes del choc i del amor* d'Antonio Agustí Bolincho i Femenia Segrelles (Raval, 1945). ARXIU PEPE CASTELLS

Aquell mateix any de 1945, sota una mateixa composició, apareixia a la plaça de la Bassa un castell de naips. Formava la part central de la falla i apujava l'extraordinària carrossa que feia de coronament. José Franco Muri-

llo feia esta composició per a una falla que duia per lema *Uns que s'han ficat en camisa d'onse vares i carrer que no trau*. Al llibre es trobava inserida l'explicació en prosa i en castellà –com obligava el règim dictatorial– i que, respecte a les cartes deia que «en el centro se eleva un Castillo de naipes, mudo exponente de la inconsistencia, fragilidad y fugaz anhelo de grandezas, que esto es, en suma, la fiesta fallera, allí donde no tiene tradición ni arraigo ni solera... No. No pretendemos emular las glorias de nuestra querida Valencia». Els versets, respecte a esta part de la falla, afirmaven:

«En mig d'esta gran falla
voràs un castell feudal
fet de cartes de baralla
que demostrant lo pòc que val
i el anhel d'este poble
per fer les coses molt grans.

Pero com no tenim solera
tot l'efors s'en ve a vall
perquè l'afisió fallera
reclama agilitat
constància, molt d'entusiasme
i moltíssima voluntat.

Lo demés tot son mentires
i en mentires no's va vant.

Clar que mosatros vullguerem
que Xàtiva fora més gran
per a la festa de les falles
qu'es festa d'enamorats
d'esta terra benaïda
mare de génits immortals
qu'han demostrat hara i sempre
lo qu'han segut i seran».

Per a posar fi als castells de cartes, farem menció de la falla que duia per lema *Si falla l'equilibri* de Miguel A. Gosalbez Moracho (Raval, 1998), la

Uns que s'han ficat en camisa d'onse vares i carrer que no trau cap de José Franco Murillo (La Bassa, 1945). ARXIU MUNICIPAL DE XÀTIVA

qual tenia com a part central un espectacular castell de naips. L'esbós i el projecte van estar realitzats per Pepe Castell, destacat artista plàstic –que també es va endinsar en fer falles– i membre de la comissió. Les cartes responien a les figures de la baralla espanyola –les de Fournier–, encara que la part posterior l'artista les va personalitzar amb el logotip de la ciutat per promocionar la *Xàtiva cultural*. L'explicació feia menció a tota esta baralla equilibrada i la relacionava amb les pròpies Falles:

«Aquesta baralla de cartes
està molt bé col·locada,
tot guarda la proporció,
el castell així aguanta.

Si alguna carta llevarem,
l'equilibri es perdria
tota aquesta estructura
ja mai més existiria.

Si falla l'equilibri de Miguel A. Gosálbez Moracho (Raval, 1998). COBERTA LLIBRET F. DEL RAVAL 1999 - ARXIU R. TORTOSA

El mateix passa a les Falles, cada membre és fonamental, amb l'aportació de cadascú l'èxit està assegurat.

Fer d'aquesta una gran festa no és feina molt senzilla es necessita un gran entramat i ací l'hem representat.

SOLDATS DE CARTES

El cinema també ha estat una font de recursos a la qual han acudit les falles per farcir-les d'una temàtica que faça de fil argumental. Relacionat amb les cartes, hem de fer ressò de la pel·lícula

Alicia al País de les Meravelles, ben coneguda per tothom. En ella apareixen unes cartes que fan de soldats obedients de la Reina de Cors; no tenen identitat pròpia: són números i pals que compleixen ordres sense qüestionar-les i representen un poder rígid, mecànic i absurd, basat només en l'autoritat. A través d'ells, Carroll critica la manca de criteri i la submissió cega. A Xàtiva, hem localitzat tres cada-fals fallers que acullen estos soldats de cartes.

La primera referència és de la falla *Encantaments* de Xavier Herrero Martínez (Selgas - Tovar, 2005), en la qual l'artista xativí va realitzar unes cartes humanitzades que va plantar en la part davantera de la falla. La

temàtica de la falla recorria diversos tipus de màgia i de mags que han existit en la història. Els soldats de cartes, res més lluny del discurs del llibre i, fins i tot, de la temàtica de la falla, apareixen com a simples cartes de la baralla i per a fer crítica política de caràcter local:

«En la mànega té els asos
l'alcalde que ací mana,
per a tocar-nos els nassos
i fer el que li vinga en gana.

I l'oposició no plega...
no plega ni les de terra,
en un got s'ofega
Ortolà i els de l'esquerra.

Encantaments de Xavier Herrero Martínez (Selgas - Tovar, 2005). ARXIU GUILLEM ALBORCH

Un consell t'he de donar
quan jugues la partideta
de mà sempre sol anar
aquell que es senta a la dreta».

Per a la comissió fallera de República Argentina, Paco Roca va projectar la falla de 2011 sota una temàtica basada en el llibre de Lewis Carroll, en la qual incloïa els personatges més famosos com la pròpia Alicia, el Conill Blanc, la Reina de Cors, El Barreter Boig, La Llebreg de Març, El Gat de Cheshire, l'Eruga, els bessons i, també, les cartes-soldat. El cadafal duia per lema *Xàtiva, ciutat de les meravelles* i els soldats de cartes formaven una escena de darrere de la falla, en la qual es jugava una partida contemplada per la «Reina Roja» des del seu

castell. Paco Belda, en l'explicació, ja advertix que Alicia es dóna compte que a Xàtiva hi ha «una partida on sempre hi ha un jugador que té les cartes marcades». Amb un canvi de guió, la partida sembla ser del truc i on deduïm que Alfonso Rus era el jugador més veterà:

«Arribarà un dia el cuc
a l'ansiat canvi polític?
Segons opinen els crítics,
difícil està el retruc.

[...]

Per a guanyar la partida
és necessari i vital
estar a mà en l'eixida
i tindre el triomf a les mans.

A què juguem? de Palacio i Serra (Murta - Maravall, 2022), on podem contemplar davant de la falla les cartes-soltat. FOTO J. R. SOLER MURILLO

Per això este jugador,
que és pillet i veterà,
guarda una carta *marcà*
que en el truc és la major».

El pòquer és un joc tradicional
que encara en el temps perdura,
amb les apostes cal tindre cura
i cal ser un bon professional.

Finalment, trobem l'aparició dels soldats de cartes al cadafal *A què juguem?* de Palacio i Serra, plantat l'any 2022 per a Murta - Maravall. La falla està ambientada amb els jocs, els d'abans i els d'ara, i un d'ells eren les cartes, les quals estaven representades per uns naips humanitzats, igual que els d'Alicia, incloent les llances. Les versades referides a les cartes feien referència a l'avarícia en el joc, sobretot amb el pòquer, i feia una picada d'ullet al joc de cartes de la Fallera Calavera:

«Al país de les meravelles anà Alicia
i trobà a la reina de diamants,
jugant la dugué a l'avarícia
perdent el que tenia entre mans.

Actualment molta sort tenim
si al joc de cartes ens referim.
Ara triomfa el joc d'una calavera
que a la vegada és molt fallera».

CODA

Al llarg d'estes escrit hem pogut comprovar com el joc de cartes, més enllà del seu vessant lúdic, ha esdevingut un recurs simbòlic i narratiu de gran potència dins de l'univers faller. Les cartes, les partides, els castells de naips o els soldats de cartes han sigut utilitzats pels artistes fallers com a instruments per a construir escenes recognoscibles, carregades de metàfora i crítica,

capaces de connectar amb l'imaginari col·lectiu del públic.

Des de la representació literal de partides de truc –joc per excel·lència del poble valencià– fins a l'ús de cartes soltes, baralles completes o estructures fràgils com els castells de naips, els cadafals analitzats mostren una gran varietat d'enfocaments plàstics i discursius. En uns casos, les cartes serveixen per a denunciar actituds socials, comportaments polítics o desigualtats; en altres, esdevenen un element escenogràfic que reforça el fil argumental de la falla o que apel·la a l'atzar, l'engany, l'equilibri precari o el poder.

Així mateix, l'apropiació de referents literaris i cinematogràfics, com *Alicia*

al País de les Meravelles, demostra la capacitat de les falles per a reinterpretar símbols universals i adaptar-los a una lectura local i contemporània. Les figures humanitzades dels naips actuen com a metàfores d'un poder mecànic, d'una obediència cega o d'una jerarquia absurda, però també com a vehicles d'ironia i sàtira política.

En definitiva, este recorregut evidencia que les cartes i les falles, lluny de no lligar, han anat de la mà en nombroses ocasions, oferint exemples on el joc, la tradició, la crítica i la creativitat artística es barregen amb encert. Una vegada més, el món faller demostra la seua capacitat per a convertir elements quotidians en llenguatge simbòlic i efímer.

BIBLIOGRAFIA

Llibrets de falla d'Abú Masaifa (1998), La Bassa (1945 i 1963), Espanyoleto (1975 i 1991), Ferroviària (2017), J. R. Jiménez (2016), Murta (2022), Raval (1945 i 1998), República Argentina (1993, 2006 i 2011) i Selgas (2005), pertanyents a la Biblioteca Municipal de Xàtiva o als arxius de Ximo Sánchez, Enric Vila, José Luis Lagardera i Rafa Tortosa.

Les falles ho volen tot..., però la solució no és el tarot

Joan Castelló Lli

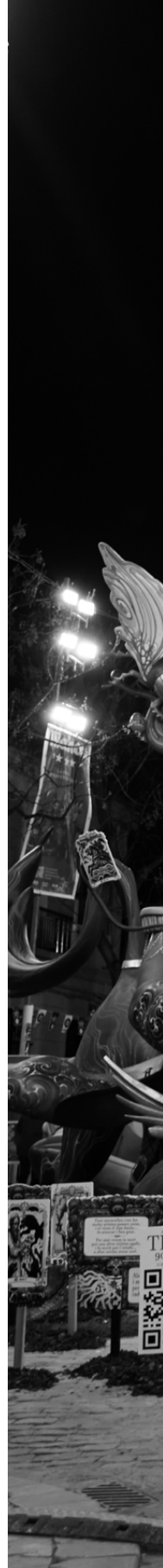
Periodista

Associació d'Estudis Fallers

64
65

El
Verí
del
Foc
19

El tarot de les falles, de Mario Gual (Na Jordana, 2025). FOTO
ADRIÁN CASTELLÓ CAÑAMERO

RUCA
06741102

En los Reinos de Mediana
pasaron "pasa" a cobardes
negando por completo
a gran masa adormilados.

En una noche de violencia
frente "otomano",
a todos cráneos,
sus tentáculos.

En el momento del la clase
por los más mil millones,
con de batir con la paz,
¡No viga a los parientes.

En la historia
enigmas,
en la historia
sueños felices.

En que hora
Luz por la noche
con la historia
sueños la vida

La Chon de las
Falles

Les falles han aconseguit cotes de gigantisme inimaginables fa tan sols dues o tres dècades. Han anat creixent al mateix ritme que s'ha desenvolupat la tecnologia informàtica dels ordinadors domèstics: de ser una festa xicoteta de barri, una festa micro, ha anat evolucionat fins a aconseguir la categoria de mega i, no conforme amb eixa grandiositat, ha continuat creixent, moltes vegades de manera insostenible, fins a aconseguir l'opció giga. Si seguim a aquest ritme, quin futur espera a les falles? La solució no està en el tarot, perquè no fa falta ser un endeví per a saber que el camí iniciat ens porta a la despersonalització de la festa, a convertir-la en una més de les moltes que existeixen en el nostre país, en un producte de consum turístic, en el qual les tradicions són només una excusa perquè alguns continuen fent grans negocis econòmics.

En els primers compassos del segle XXI, un faller amb els peus en terra, però amb visió de futur (un il·luminat van dir uns, un boig visionari van assegurar uns altres) va anunciar, com ho faria un endeví consultant la seua bola de cristall, que les falles moririen d'èxit. Dues dècades després, sembla que el seu auguri s'està complint rigorosament.

Ens ho recordava l'any passat una falla de la secció Especial de la ciutat de València. En *El tarot de les falles* (Na Jordana, 2025), l'artista Mario Gual plantejava, a través d'Aurora, una acreditada mèdium, que el dilema era si revelar un futur que podria canviar la festa o protegir les tradicions que han sigut l'essència de la festa durant segles.

La disjuntiva era només aparent, perquè sembla que la majoria dels protagonistes més importants (comissions i fallers i falleres) han optat per la festa en grau superlatiu, una festa que clarament resulta insostenible. A hores d'ara ha quedat ja obsoleta la falla de barri, la que vivia de la contribució dels seus integrants i que cada any plantejava els problemes dels seus conveïns (falles micro, en el llenguatge tecnològic de hui). Algunes queden encara amb aquest plantejament, però són minoria. Ara, les comissions volen plantar falles grans, i per a això recorren als patrocinis d'empreses, sobretot de begudes alcohòliques i immobiliàries, l'únic objectiu de les quals és vendre, vendre i més vendre (és la falla mega). Eixe creixement desmesurat comporta l'arribada massiva de turistes, als quals cal allotjar com siga, habilitant habitatges a les quals prèviament s'ha desallotjat als seus inquilins de tota la vida. El resultat és que en el centre de les ciutats ja no queden els veïns autòctons, i els fallers i falleres, que ara resideixen en l'extraradi, han de llogar pisos a preus d'or per a estar prop de la seua comissió el mes de març. És la turisticació i gentrificació (la falla giga).

D'altra banda, la generalització d'unes falles mastodòntiques ha contribuït a un cens que creix en progressió geomètrica: hi ha comissions amb 900 o 1.000

fallers i falleres (inclosos els infantils), que necessiten grans carpes amb el consegüent bloqueig de carrers durant uns deu dies. Per si no fos prou, les comissions, sobretot les dels barris històrics, relloguen les barres de beguda durant les revetles per aconseguir ingressos més elevats, col·lapsant els carrers de la seua demarcació i impeding la mobilitat dels seus veïns, que pràcticament no poden eixir del seu portal a determinades hores de la vesprada o la nit.

Quin és el futur de la festa fallera? Ens ho pot revelar les cartes del tarot? La resposta més assenyada és que no, encara que alguns consideren que aquesta pràctica endevinatòria pot ser útil en determinades circumstàncies.

Les cartes misterioses del tarot (78 en total, dividides en dos blocs) i la seua simbologia enigmàtica (els naips numerats i els arcans) han sigut objecte de fascinació i controvèrsia. Se'ls atribueix un poder d'autoconeixement, però en qualsevol cas no són una bola de cristall que prediga el futur.

La necessitat humana i la desesperació fan que moltes persones acudisquen a vidents, tarotistes, mediums, vidents i altra gent d'aquest estil. Si no se separa la fantasia de la realitat, la lectura del tarot pot convertir-se en una evasió dels problemes reals. A més, alguns tarotistes poden manipular o aprofitar-se de les persones vulnerables, generant por o dependència a canvi d'endur-se els seus diners.

Encara que ja hem parlat al principi de la falla *El tarot de les falles*, de Mario Gual (Na Jordana, 2025), fixem-nos ara com han tractat altres falles la temàtica del joc en general i de

les cartes en particular. Una primera referència la trobem en la falla de Na Jordana-Salvador Giner-Museu-Horts de 1909. Es titulava *Conseqüències del joch* (com apareixia en el llibret) o Crítica del joc (com apareixia en l'esbós) i l'autor va ser José García Rodríguez. El cos central estava integrat per una taula de joc, circular i amb un peu central sobre el qual descansava un castell de naips, que al seu torn sustentava una al·legoria de la deessa Fortuna. L'explicació del llibret incloïa la descripció de fins a set prototips de personatges abocats a un destí fatal per la seua ludopatia. Com a curiositat, la falla estava col·locada sobre un trasto amb rodes per a poder passejar-la per tot el barri.

Abans de citar altres falles d'estètica tradicionals sobre cartes, ens detindrem en una composició que va guanyar el concurs de falles experimentals convocat pel llavors Institut Valencià de la Joventut (IVAJ) per a "promoure aportacions artístiques que contribuïsquen a l'enriquiment dels monuments fallers, obrint-se a nous conceptes i tractaments amb caràcter innovador i jove", segons s'explicava en la convocatòria. En 1993 va guanyar la proposta *Castells en l'aire*, de Juan Lillo, que un any després va ser construïda i plantada pels germans Ferrer Jorge en el passeig de l'Albereda. La falla era una construcció en forma de piràmide amb un centenar de naips de la baralla francesa, formant el típic castell inestable que tothom hem fet alguna vegada quan estàvem ociosos.

En els jocs de cartes espanyols tindre triomfs a la mà et permet guanyar, no sols algunes jugades sinó fins i tot la partida. En *Ors són triomfs* (Regne de València-Mestre Serrano, 1976), els

Castells en l'aire. Projecte de Juan Lillo (1993) construït pels germans Ferrer Jorge en 1994. ARXIU JOAN CASTELLÓ LLI

germans Ferrer Jorge, que realitzaven la seua segona falla en la secció especial, denunciaven els que, sense cap mena d'escrúpols, s'aprofitaven de les circumstàncies per a guanyar diners o situar-se en una posició avantatjosa. Com a figura principal, el rei d'ors, que representava el poder dels diners, sostenia en el seu muscle a un xeic àrab que controlava l'economia mundial amb el petroli. Sobre els restants pals de la baralla, les copes representaven a l'home que perd la seua voluntat amb la beguda; les espases les esgrimien les dones intentant punxar la pujada constant del preu dels aliments; i els bastos eren el símbol del poder de la dona moder-

na i emancipada que sotmetia al seu marit als seus capritxos.

Una altra referència a les cartes de jocs de taula la trobem en *L'as de copes*, de Julián Puche Ferrándiz (Espartero-Gran Via Ramón y Cajal, 1980). Presidida pel rei i l'as del citat pal de la baralla espanyola, en aquesta composició l'artista reflectia les conseqüències negatives d'abusar de la beguda (com el marit que arriba borratxo a casa i és increpat per la seua dona; o els *cirialots* del Corpus que desfilen fent esses després d'haver pres algunes copes de més). Representava també als campions de la vida (els asos de la baralla), com els empresaris que es feien rics cometent estafes o l'obrer que cobrava de l'atur i realitzava nyaps a domicili.

D'altra banda, els quatre reis de la baralla eren els protagonistes de la composició realitzada per José Puche Hernández en *La cort reial* (Quart-Palomar, 2007), en la qual apareixien tots els integrants (o intrigants) que pul-lulaven al voltant d'aquells que posseeixen el poder, des de la Fallera Major de València i els seus *friquis* seguidors, fins les diferències entre les principals monarquies europees o les malifetes entre els llavors set nets del Rei Joan Carles (Froilán, Irene, Leonor, Miguel, Victoria Federica, Pablo Nicolás i Juan Valentín). També estaven presents la reina de cors (Isabel Preysler) o la reina dels títols nobiliaris (la duquessa d'Alba). No podia faltar un regal enverinat: el que feia un dels Reis Mags rescatant la llei sàlica que, d'aplicar-se, impediria l'accés al tron a Leonor, que llavors a penes tenia any i mig d'edat.

I un falla més de la secció Especial per a completar aquesta relació. En *Castell*

Ors són triomfs, dels germans Ferrer Jorge (Regne de València-Mestre Serrano, 1976). ARXIU JOAN CASTELLÓ LLI

La cort reial, de José Puche Hernández (Quart-Palomar, 2007). FOTO JOAN CASTELLÓ LLI

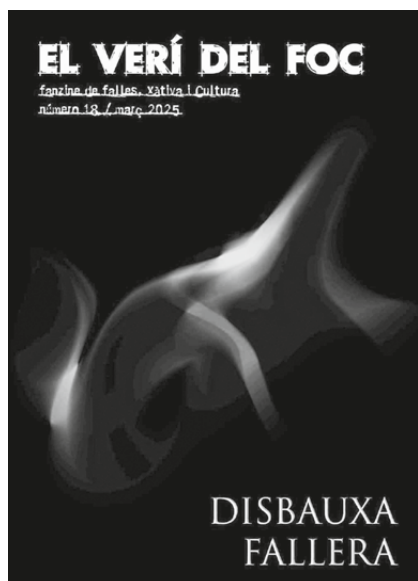
de naips (Pediatre Jorge Comín-Serra Calderona Nou Campanar, 2013), Julio Monterrubio ens presenta a una família que caminava per la vida sense adonar-se de la fragilitat en què en qualsevol moment tots els seus projectes es poden enfonsar en qüestions de minuts. Però ací estan els iaïos per ajudar. A més a més, per a sobreviure necessitem les tres gràcies: ingressos, inversions i ocupació, i que no sobrevinguen les tres desgràcies: despeses, ajustos i atur.

Abans de finalitzar, ens detindrem en una falla de primera A, la de quart-

Palomar de 2021. Amb el títol *Quina sorteta la meua!*, Francisco Torres Josa deixava ben palés que la deessa Fortuna havia girat la cara als integrants de la família Palomar, als quals tot l'ixia a l'inrevés.

I ja per a cloure. Si la solució als problemes actuals de les falles no és el tarot, hem de convindre que cal buscar-la en la reflexió, en tornar a les arrels, en dimensionar-la en les mesures adequades, en potenciar la vesant cultural de la festa i en no perdre l'esperit crític i satíric. No es fien vostés del tarot ni dels jocs d'atzar, perquè poden eixir despullats.

disbauxa fallera

Número 18 – març 2025

F DE FESTA, FLAMA, FOC, FUM, FALLES

Créixer i créixer... fins a rebotar? Joan Castelló Lli

Evolució demogràfica de les Falles de Xàtiva Alberto Ordiñana

Les falles grans de Xàtiva Rafa Tortosa Garcia

El programa de les Falles de Xàtiva Joan Quilis i Ródenas

La disbauxa dels llibrets de falla José Luis Lagardera Ventura

Primers premis per a donar i vendre Agustí Garzó Sanchis

Festa per a la massa Juanjo Medina Bonilla

